

Pražská vysoká škola psychosociálních studií

VÝCVIK ODBORNÍKŮ V LÉČBĚ ŠIKANY

Michal Kolář

Evropský sociální fond
Praha & EU: Investujeme do vaší budoucnosti

VÝCVIK ODBORNÍKŮ V LÉČBĚ ŠIKANY

Sociální práce s kolektivy dětí a mládeže zasaženými šikanou

Publikace vznikla v rámci realizace projektu Operačního programu Praha Adaptabilita „Inovace bakalářského programu Sociální politika a sociální práce v kombinované formě na PVŠPS“, registrační číslo projektu: CZ.2.17/3.1.00/34085.

Projekt je spolufinancován z Evropského sociálního fondu a státního rozpočtu České republiky.

Vydání finančně podpořila Lyra s.r.o.

© Dr. Michal Kolář, 2013

Kapitola 4.1 Příprava odborníků na léčbu šikany v oboru sociální práce na PVŠPS © Mgr. Lucie Vacková, 2013

Odborná recenze doc. PhDr. Karel Balcar, CSc.

ISBN 978-80-904748-2-6

PODĚKOVÁNÍ

Napsat skriptu *Výcvik odborníků v léčbě šikany* nebyl jednoduchý úkol. Rád bych poděkoval všem těm, kdo mi pomáhali, abych to zvládl. Je to především Mgr. Lucie Vacková, se kterou jsem vedl výcvikový seminář *Nová cesta k léčbě šikany* a která napsala kapitolu 4.1 Příprava odborníků na léčbu šikany v oboru sociální práce na PVŠPS.

Velmi děkuji za obětavou bezplatnou pomoc recenzentovi doc. PhDr. Karlu Balcarovi, CSc., který mi poskytl cenné rady a konstruktivní připomínky, ale i podporu pro další práci. Upřímný dík patří i mé duchovní přítelkyni doc. Pavlíně Janošové, Ph.D. za zajímavé a užitečné postřehy.

Velmi oceňuji vlídnou, obětavou a profesionální organizační a technickou pomoc tajemnice PVŠPS Mgr. Mileny Balé.

Nesmím zapomenout na poděkování společnosti Lyra, která finančně podpořila vydání publikace.

Michal Kolář

Obsah:

ÚVODEM

POTŘEBA ÚČINNÉHO VZDĚLÁVÁNÍ ODBORNÍKŮ PRO ŘEŠENÍ ŠIKANOVÁNÍ	4
1 KDO VŠECHNO POTŘEBUJE BÝT PŘIPRAVEN NA ŘEŠENÍ ŠIKANY?	5
2 JAK KVALITNĚ VZDĚLÁVAT ODBORNÍKY NA ŘEŠENÍ ŠIKANY?	8

I. ČÁST

NÁVRH KONCEPČNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ ODBORNÍKŮ PRO ŘEŠENÍ ŠIKANOVÁNÍ	10
1 VÝCHODISKA	10
2 NÁČRT PĚTIÚROVŇOVÉHO MODELU VZDĚLÁVÁNÍ ODBORNÍKŮ V LÉČBĚ ŠIKANY.....	13
3 DEFINOVÁNÍ KVALIFIKAČNÍCH ÚROVNÍ	15
3.1 Přípravná úroveň vzdělání	16
3.2 Základní úroveň vzdělání	18
3.3 Středně pokročilá úroveň vzdělání.....	21
3.4 Pokročilá úroveň vzdělání	23
3.5 Expertní úroveň vzdělání.....	25
4 ÚLOHA VYSOKÝCH ŠKOL PRO VZDĚLÁVÁNÍ ODBORNÍKŮ NA ŘEŠENÍ ŠIKANY	27
4.1 Příprava odborníků na léčbu šikany v oboru sociální práce na PVŠPS (Lucie Vacková).....	30
5 KOMPETENCE PRO VZDĚLÁVÁNÍ ODBORNÍKŮ NA ŘEŠENÍ ŠIKANY.....	34
6 OVĚŘOVÁNÍ A UZNÁVÁNÍ KVALIFIKACE ODBORNÍKŮ	37

II. ČÁST

ZKUŠENOSTI ZE VZDĚLÁVÁNÍ ODBORNÍKŮ PRO ŘEŠENÍ ŠIKANY

NA PRAŽSKÉ VYSOKÉ ŠKOLE PSYCHOSOCIÁLNÍCH STUDIÍ.....	40
1 VSTUPNÍ INFORMACE O PROGRAMU	40
1.1 Zájem studentů.....	41
1.2 Vize.....	42
2 ODBORNÉ ZÁZEMÍ PROGRAMU.....	43
2.1 Speciální teorie a metodika.....	43
2.2 Další důležité ingredience programu	44
3 VÝUKOVÝ RÁMEC PROGRAMU - KOMUNITNÍ MODEL PRÁCE	45
4 CÍL PROGRAMU A PROFIL ABSOLVENTA	47
5 ČASOVÝ ROZVRH	49
6 STRUKTURA A OBSAH VZDĚLÁVÁNÍ.....	50
6.1 Modul A) Základní výcvikový kurz - První pomoc při šikanování	51
6.2 Modul B) Školní program proti šikanování	53
6.3 Modul C) Práce se třídou, která onemocněla počáteční podobou šikanování	54
6.4 Modul D) Supervizní setkání	55
6.5 Zkouška – Obhájení závěrečné práce	56
7 METODY VÝUKY	57
7.1 Hlavní skupiny technik.....	57
7.2 Konkrétní metody pro přípravu na řešení šikany	61
7.2.1 Návuk scénáře první pomoci pro počáteční šikanu s běžnou formou.....	61
7.2.2 Příprava pro zavádění Hradeckého školního programu proti šikanování	64
ZÁVĚR A DOPORUČENÍ	71
PŘÍLOHY	74
LITERATURA.....	105

ÚVODEM – POTŘEBA ÚČINNÉHO VZDĚLÁVÁNÍ ODBORNÍKŮ PRO ŘEŠENÍ ŠIKANOVÁNÍ

Šikanování ve školách je epidemicky rozšířený fenomén, který způsobuje mnoho utrpení a bolesti. (Podrobnější informace o výskytu šikany na českých školách viz Kolář, 2011, str. 22-24.) Škody jsou velmi rozsáhlé a závažné. Zasahují nejenom přímé protagonisty šikanování, samozřejmě nejvíce oběti, ale překračují často i hranice skupiny a drtivě dopadají na okolí - rodiče, pedagogy, vedení školy atd. To však není všechno, agresori často v naučeném násilí pokračují nejenom ve škole, ale i v dalším životě - v rodině (intimní, domácí násilí), na pracovišti (mobbing, bossing, stuffing) atd. Když někdo šikanuje druhého, tak to už nezapomene. Je to podobné, jako když se člověk naučí jezdit na kole, už to prostě umí a líbí se mu to. Zkrátka vzniká tu riziko, že se podobným způsobem bude chovat v budoucnosti k druhým lidem. U některých šikanovaných dětí se stane jejich významným hnacím motorem rozhodnutí nestát se již nikdy obětí a tak raději začnou šikanovat sami, nebo se k agresorům přidají. Životní praxe dále ukazuje, že některé zmasakrované a traumatizované oběti se mstí svým mučitelům. Většinou je to ve fantazii a v jejich literárních dílech. Nicméně stále více je těch, kteří to skutečně udělají - například střílí do bezbranných lidí ve škole. Ve světě jsou označováni jako „šílení střelci“. Podle psychologického profilu vydaného americkými federálními úřady (2007) byli tito hromadní vražedníci zpravidla obětí šikany (71%). Spirála destruktivity šikany je pro nezasvěceného člověka těžko představitelná. Obrazně řečeno - šikana je šrapnel, jehož střepiny létají hodně daleko a zraňují přitom mnoho lidí (podrobněji viz Kolář, 2011, str. 154 - 160). Pro demokratickou společnost je navýsost důležité proti tomuto zlu bojovat a oslabovat ho. Bujení šikany narušuje totiž samu podstatu její existence, zevnitř ji destruuje. Šikana je smrtelná nemoc demokracie.

Poznámka: Zajímavé je, že v USA, kde došlo k nejvíce tragediím spojeným se střelbou ve školách, doposud naprosto přehlížejí významný vliv šikany a soustředují se především na silové „řešení“ tohoto problému - ozbrojování pedagogického personálu apod. To je na škodu věci. Podle mého názoru je jeden ze systémových kroků zavádění programů proti školní šikaně a kyberšikaně do škol. Dle doložených výzkumných zkušeností Český školní program realizovaný na Masarykově základní škole v Hradci Králové dokázal snížit za 4 měsíce výskyt šikanování téměř o 50%. Více viz Kolář, 2011.

1 KDO VŠECHNO POTŘEBUJE BÝT PŘIPRAVEN NA ŘEŠENÍ ŠIKANY?

Úhelným kamenem pro obrat v boji proti školnímu šikanování je účinné vzdělání pedagogů a dalších odborníků na různých úrovních. Vzdělání všech těch, kteří se setkávají se šikanou tváří v tvář (i když často o tom ani neví), ale i těch, kteří se v rámci svého povolání dotýkají následků u obětí i u dalších přímých a nepřímých účastníků šikany. Jestliže budou tito lidé připraveni, mohou šikaně předcházet a významněji ji omezovat, mohou ji zachytit v počátečních stadiích a účinně a bezpečně ji léčit. A pokud se už šikana rozvine do pokročilé podoby, budou někteří z nich - specialisté - schopni destruktivní škody zastavit. Zkusíme nyní zmapovat hlavní skupiny odborníků, u nichž by byla příprava na řešení šikany zapotřebí.

- **Na prvním místě potřebuje pomoc armáda pedagogů a odborníků přímo ve škole.**

Především jsou to všichni učitelé, kteří se setkávají se šikanou v první linii - v prostředí školy. Dále sem patří odborníci na škole, kteří mají v pracovní náplni prevenci a řešení šikanování. Jsou to třídní učitelé, metodici školní prevence, výchovní poradci, školní psychologové, školní speciální pedagogové, vedení školy - ředitel, zástupci ředitele.

Potřebnost vzdělání dokumentují fakta. Celonárodní výzkum (2001) ukázal, že 90 % pedagogů nedokáže provést základní diagnostiku. Výzkum v projektu Minimalizace šikany (MIŠ) prokázal, že před absolvováním základního vzdělání v této problematice nedokáže vyřešit dvě praktické situace celých 93 % frekventantů (Kolář, 2008). V situaci, kdy zadám frekventantům semináře řešení skutečně komplikovaných případů, které se staly, neuspěje nikdo. Je to pochopitelné, protože šikanování je paradoxní a selským rozumem neuchopitelný fenomén. Kdo není na jeho řešení odborně připravený, nemá šanci uspět.

- **Odbornou přípravu naprosto nezbytně potřebují odborníci z rezortu školství a dalších rezortů, kteří se podílejí na prevenci šikanování.**

Patří sem profesionálové z různých oborů - psychologové, speciální pedagogové - etopedi, sociální pedagogové atd., kteří pracují v servisních školských zařízeních - střediscích výchovné péče, pedagogicko-psychologických poradnách, speciálně pedagogických centrech nebo nestátních neziskových organizacích ...

Odborné vzdělání vyžadují také profesionálové z rezortů mimo školství, kteří realizují nějakou úroveň prevence šikanování. Jedná se zejména o sociální pracovníky a sociální kurátory působící ve státním sektoru například na odděleních sociálně právní ochrany dítěte či v nestátním neziskovém sektoru reprezentovaném občanskými sdruženími,

zabývajícími se primární, sekundární či terciární prevencí, dále pak policisty, soudce atd. Při nabídce specializačního vzdělání nesmíme zapomenout ani na odborníky, kteří se mohou setkat s následky šikany. Jsou to například kliničtí psychologové, psychiatři, psychoterapeuti, pediatři, praktičtí lékaři atd. Ti by měli umět poskytnout odbornou pomoc v rámci své profese (například by měli léčit úzkostné poruchy u obětí a pomoc zvládat agresi u šikanujících), ale i zprostředkovat řešení konkrétní šikany (spolupráce s odborníky v PPP, SVP, SPC apod. nebo s pedagogy přímo ve škole).

- **Kvalitně připravení musí být posuzovatelé a vzdělavatelé výše uvedených odborníků.**

V tomto bodě spatřuji hlavní kámen úrazu. (Podrobněji viz 3. kapitola - Kdo může vzdělávat odborníky na řešení šikany.)

Jak je zřejmé, odborníků, kteří potřebují pomoc, je hodně. Většina z nich je zatím na holičkách.

2 JAK KVALITNĚ VZDĚLÁVAT ODBORNÍKY NA ŘEŠENÍ ŠIKANY?

Dosavadní vzdělávání odborníků pro řešení šikany lze charakterizovat v České republice jako nahodilé, „záplatové“ a nesystémové. Vysoké školy, které jsou klíčové a nezastupitelné v přípravě učitelů a odborníků v pomáhajících profesích, toto téma opomíjejí anebo se nacházejí zcela na počátku. Ale i další vzdělávací instituce jsou na tom podobně. K tomu je však potřeba dodat, proč tomu tak je. Donedávna, ještě v roce 1984, šikana oficiálně neexistovala. První dva historické semináře ke školní šikaně se uskutečnily v Kladně v roce 1996 pod záštitou Bílého kruhu bezpečí. Zde jsem spolupracoval s průkopníky v léčbě šikany Pavlem Říčanem, Janou Drtilovou, Petrou Vitoušovou a dalšími. Teprve od roku 2003 jsem začal provádět první modulové kurzy na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy (Ústav profesního rozvoje pracovníků školství) a v této době jsem zde vytvořil nepovinný předmět Prevence školního násilí a šikanování (Katedra školní a sociální pedagogiky).

Od té doby řada obětavých nadšenců udělala obrovský kus práce, většinou jako jednotlivci věnovali vzdělávání učitelů kus sebe, kus svého života.

Nicméně v současnosti je potřeba tuto práci zúročit a posunout ji dál. Je potřeba vzdělání postavit na pevný základ, nestavět ho na písku. Nenechat ho v podobě pouhé nahodilosti. Musíme vypracovat základy koncepce vzdělávání odborníků pro řešení šikanování a upřesnit požadavky na vzdělavatele těchto odborníků. Je zřejmé, že různé typy profesionálů vyžadují odlišný rozsah, hloubku a typ vzdělání. Rovněž je pochopitelné, že vzdělavatelé těchto odborníků musí mít odpovídající kvalifikaci.

Tato skripta jsou prvním krokem v naplňování představeného náročného úkolu. V první části je zpracován návrh koncepčního vzdělání a v druhé části jsou popsány zkušenosti z komunitního vzdělávání odborníků základní úrovně na soukromé Pražské vysoké škole psychosociálních studií (PVŠPS). Autoři tuto publikaci:

- a) Dávají k dispozici jako interní výukový text pro studenty PVŠPS.
- b) Předkládají rovněž k veřejné diskusi MŠMT, dále všem zainteresovaným institucím - zejména vysokým školám, pedagogickým fakultám a odborníkům působícím na nějaké úrovni prevence školního násilí a šikanování.

Poznámka: Snaha vytvořit koncepční vzdělání pro odborníky na řešení šikany konvenuje se strategií primární prevence rizikového chování dětí a mládeže MŠMT ČR na období 2013 - 2018. Specifickým cílem pro oblast vzdělání je:

Nastavení efektivního systému vzdělání pro oblast primární prevence rizikového chování pro všechny subjekty, které na oblasti primární prevence participují při využití, ověření a následně implementaci výstupů VYNSPI*.

* Celý název projektu: „Tvorba systému modulárního vzdělávání v oblasti prevence sociálně patologických jevů pro pedagogické a poradenské pracovníky škol a školských zařízení na celostátní úrovni“.

I. ČÁST – NÁVRH KONCEPČNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ ODBORNÍKŮ PRO ŘEŠENÍ ŠIKANOVÁNÍ

1 VÝCHODISKA

Navržený model vzdělávání odborníků pro řešení šikanování vychází ze dvou zdrojů. Prvním zdrojem je teorie a praxe české šikanologie (Philippová, Janošová, 2010; Kolář, 2011). Šikana je zde chápána především jako sociálně psychologický proces, v jehož průběhu postupně dochází k maligní strukturální transformaci skupiny. Ve srovnání se zahraničním přístupem se v českých studiích v mnohem větší míře uplatňuje také hlubinně psychologické hledisko. Druhým východiskem je model vzdělávání pro preventivní pracovníky ve školství (Charvát, Jurystová, Miovský, 2012).

První zdroj

Při vytváření požadavků na profesionály různých úrovní jsme se opírali o českou školu šikanologie (Kolář, 2011), kde se nepracuje s obecnými zjednodušenými návody v podobě kuchařek a receptů. Základem této nové cesty k léčbě šikany jsou metody vnitřní diagnostiky a alternativní nápravy, které respektují vývojová stadia a různé formy šikanování. Přihlíží se také k dalším indikačním kritériím, například k přítomnosti závislosti mezi agresory a oběťmi, síle a typu zakrývacího a protiúdržavného systému, spouštěcím mechanismům, dopadům šikany na oběť. Příprava profesionálů je proto náročná a vyžaduje svůj čas. Nelze dělat zkratky takového typu, v němž se nedostatek odborníků, kteří mají zkušenost s řešením šikanování a umí předávat své zkušenosti, obejde vyškolením „rychloukašů“. Existují totiž lidé, kteří nikdy žádnou šikanu neřešili a ani řešit neumí, ale v rámci kurzů se naučili o šikanování mluvit (podrobněji viz kaskádovitě vzdělání v kapitole 5). S tím jsem se ve vzdělávání lektorů setkal

vícekrát. Je to podobné, jako když jeden slepý vede druhého. Faktem je, že bez propojení koncepčního vzdělávání a praxe léčby šikanování nelze kvalitní profesionály připravit.

Pro hrubou orientaci v nárocích na různé typy odborníků na řešení školní šikany nám poslouží tabulka 1.

Tabulka 1: Klasifikace scénářů pomoci podle cíle léčby, stadia a formy šikanování (Kolář 2011)

Situace, které by měla škola zvládnout sama

1. První pomoc pro obyčejnou počáteční šikanu.
2. Celková léčba pro řešení prvních dvou stadií šikanování, RTP - Rámcový třídní program (viz kapitola 3.1 a 4.5).

Scénáře, kdy potřebuje škola pomoc zvenku

3. První pomoc pro komplikovanou počáteční šikanu.
4. První pomoc (krizové scénáře) pro obyčejnou pokročilou šikanu.
5. První pomoc (krizové scénáře) pro komplikovanou pokročilou šikanu patří sem např. výbuch skupinového násilí, tzv. školní lynčování.
6. Celková léčba pro třetí stadium šikanování s běžnou i komplikovanou formou, ZIP - Základní intervenční program (u organizovaných šikan, od třetího stadia vždy v kombinaci s první pomocí).

Z klasifikace scénářů v tabulce je zřejmé, co by měla při řešení šikany zvládnout dobře připravená škola a co by již měla přenechat odborníkům - specialistům. Z hierarchického uspořádání šesti skupin scénářů vyčteme odbornou náročnost na jejich zvládnutí. Na jedné straně spektra jsou scénáře první pomoci pro obyčejné počáteční šikany a programy celkové léčby pro první dvě, tzv. difuzní stadia šikanování. Tyto dvě skupiny metod mohou zvládnout dobře vycvičení odborníci

prvního kontaktu ve škole - metodici školní prevence, třídní učitelé atd.

Na druhé straně je skupina krizových scénářů pro pokročilé a neobvyklé šikany a základní intervenční program (ZIP) pro celkovou léčbu třetího stadia šikany. Zde je pro zvládnutí těchto metod naprosto nutná vysoká profesionalita a specializace odborníků. Proč tomu tak je, více přiblíží čtenáři PŘÍLOHA 1 - Stadia šikanování a náročnost léčby a PŘÍLOHA 2 - Formy šikany a jejich význam pro pomoc. Ucelený pohled na obtížnost léčby podle stadia a formy šikany získáte prostudováním knihy Nová cesta k léčbě šikany (2011).

Při definování náročnosti přípravy pro různé úrovně odborníků jsme pracovali nejen s obtížností léčby konkrétních případů (podle stadií a forem šikany), ale i s dalšími důležitými kritérii, například:

- připraveností na zavádění školního programu proti šikanování,
- zvládnutí poradenské práce s rodiči,
- zkušeností s lektorováním a garantováním vzdělávacích programů,
- vedením intervizních a supervizních skupin,
- vytvářením metodických materiálů a publikováním odborných textů a knih atd. (Podrobněji se orientujete v kapitole 3. Definování jednotlivých úrovní vzdělání.)

Nicméně tabulka 1 směřuje k podstatě odbornosti - vlastnímu řešení konkrétních případů a dovoluje rychlou orientaci v nárocích na různé typy odborníků pro řešení šikany.

Druhý zdroj

Důležitým rámcem pro naši práci byl text Čtyřúrovňový model kvalifikačních stupňů pro pracovníky v primární prevenci rizikového chování ve školství (Charvát, Jurystová, Miovský, 2012). V této publikaci je rozpracován základní model vzdělání pro odborníky prvního kontaktu, kteří se setkávají se všemi skupinami rizikového chování. Náš text doplňuje tento model o nezbytný úhel pohledu, který sleduje

účinnou přípravu specialistů pro jednotlivé typy rizikového chování - v našem případě šikanování. Až propojení základního a specializačního modelu vzdělání umožňuje vytvoření nosné koncepce přípravy pro primární, ale i další úrovně prevence rizikového chování.

Je pochopitelné, že kromě využitelných zkušeností a poznatků, přináší náš text i nové otázky. Nicméně myslíme si, že společným úsilím můžeme na řadu z nich odpovédět a nalézt řešení.

2 NÁČRT PĚTIÚROVNĚHOVÉHO MODELU VZDĚLÁVÁNÍ ODBORNÍKŮ V LÉČBĚ ŠIKANY

Zde předložený náčrt koncepce vzdělávání reaguje na potřebu najít způsob, jak co nejrychleji, ale zároveň i co nejpoctivěji připravit kvalifikované odborníky pro řešení šikanování. Respektuje komplikovanost fenoménu šikany a rovněž pracuje s faktem, že různé typy odborníků vyžadují odlišný rozsah, hloubku a typ vzdělání.

Navrhovaný model zahrnuje pět úrovní vzdělání, přičemž některé z nich jsou vnitřně diferencované - členěné podle specializace. Poznámka: Podrobnější představu získáte prostudováním TABULKY 2, kde jsou stupně vzdělání vztaženy ke kompetencím řešit různá stadia a formy šikany. Každá vyšší úroveň zahrnuje požadavky i možnosti uplatnění úrovní nižších. Konkrétní požadavky pro úroveň 1, 2, 3, 4 a 5 by měly mít charakter jednotné srovnávací zkoušky. Podrobnější informace, jak zajistit vzdělávání různých úrovní odborníků, naleznete ve 2. a 5. kapitole.

Tabulka 2 - Pětiúrovňový model vzdělávání odborníků pro řešení šikanování (kompetence absolventa jsou odstupňovány podle obtížnosti léčby)

Úroveň - hloubka a rozsah vzdělání	Kompetence (způsobilosti) absolventa pro řešení šikanování
<p>1. Přípravná úroveň (minimální připravenost)</p>	<p>a) První kvalifikační stupeň Orientovanost v problematice šikanování a připravenost rozpoznat signály šikanování, vyvarování se chyb při prvních krocích pomoci.</p> <p>b) Druhý kvalifikační stupeň Připravenost odhadnout stadium a formu šikany. Účinná první pomoc při řešení prvních dvou stadií šikany s běžnou formou.</p>
<p>2. Základní úroveň (odborník na základní úrovni)</p>	<p>Bezpečná první pomoc pro šikany do třetího stadia s obvyklou formou. Orientace v problematice celkové léčby pro první dvě - rozptýlená - stadia šikany. Připravenost na účast při vytváření školního programu proti šikanování. Orientace v metodách supervize</p>
<p>3. Středně pokročilá úroveň (specialista na středně pokročilé úrovni)</p>	<p>Odbornost A - První pomoc pro první tři stadia šikany s obvyklou i neobvyklou formou.</p> <p>Odbornost B - Praktikování celkové léčby šikany do 2. stadia.</p> <p>Odbornost C - Samostatné vytváření školního programu proti šikanování.</p> <p>Odbornost D - Supervize případů počátečních šikan.</p>
<p>4. Pokročilá úroveň (specialista na pokročilé úrovni)</p>	<p>Odbornost A - Řešení pokročilých stadií šikany s neobvyklou formou a léčba všech základních forem šikanování.</p> <p>Odbornost B - Připravenost pro práci s celou skupinou, která onemocněla šikanou ve třetím stadiu.</p>

	<p>Odbornost C - Supervizní podpora při zavádění školního programu proti šikanování.</p> <p>Odbornost D - Supervize pokročilých šikan.</p>
<p>5. Expertní úroveň (expert praktické šikanologie)</p>	<p>Špičkoví specialisté na řešení šikanování, znalci celé problematiky šikanování, garanti vzdělávání pracovníků - garanti projektů v oblasti léčby šikany, supervizoři. Zkoušející - autorizované osoby. Autoři významných odborných publikací.</p>

Z tabulky lze vyvodit, že odborníci ve škole (např. metodik školní prevence, výchovný poradce) a mimo školu (např. etoped v PPP) by měli řešit šikanu pouze na úrovni obtížnosti, na kterou získali kompetence pregraduálním vzděláváním a absolvováním příslušných výcviků nebo jiných programů DVPP apod. Naprosto na škodu věci je, když se nepřipravený učitel snaží šikanování řešit běžnými pedagogickými metodami.

3 DEFINOVÁNÍ KVALIFIKAČNÍCH ÚROVNÍ

Jednotlivé vzdělávací úrovně jsou popsány z pěti hledisek:

- a) Definována je základní charakteristika úrovně. To znamená, že je vysvětleno, jaký má smysl a o co v ní jde.
- b) Je řečeno, komu je určena.
- c) Osvětleny jsou kompetence (způsobivosti), které frekventant získá po absolvování konkrétní úrovně.
- d) Nabídnut je vhodný program pro danou úroveň.
- e) Stanoveny jsou požadavky pro úspěšné absolvování konkrétní úrovně.

3.1 Přípravná úroveň vzdělání (minimální připravenost)

a) Charakteristika přípravné úrovně vzdělání

Průzkumy a praxe řešení šikan ukazují, že většina pedagogů neabsolvovala žádný seminář k šikaně. Vzhledem k této frontální nepřipravenosti učitelů a vychovatelů, má v počátku - pro přechodnou dobu - důležité místo přípravná úroveň vzdělání (dále též PÚ). Jde v ní o minimální připravenost pedagogů, která jim pomůže zachytit varovné signály šikany, vyhnout se hrubým chybám, které už nejdou napravit a naučí je řešit obyčejnou počáteční šikanu.

b) Komu je přípravná úroveň vzdělání určena

Přípravnou úroveň vzdělání pro ochranu dětí před šikanou by měli absolvovat všichni učitelé a vychovatelé. Je nutnou podmínkou pro všechny jedince, kteří ve škole a školských zařízeních mají vykonávat přímou práci se žáky. Tato příprava by se měla stát co nejdříve pevnou součástí vzdělání učitelů na pedagogických fakultách. Pro ředitele by měl být tento naprosto minimální standard připravenosti podmínkou pro splnění kvalifikačních předpokladů pro výkon funkce ředitele a měl by být zařazen do Specializačního studia ředitelů.

Učitelé by neměli začít pracovat s dětmi bez absolvování alespoň první části přípravné úrovně, která trvá pouze osm hodin. Je to něco podobného, jako samozřejmý požadavek, aby pracovníci různých profesí byli před nástupem do funkce na novém pracovišti proškoleni v protipožární ochraně a bezpečnosti práce.

Pedagog na úrovni přípravné kvalifikační úrovně musí mít na pracovišti možnost odborného vedení pracovníkem alespoň na 2. úrovni. V praxi by to měl být většinou proškolený metodik školní prevence nebo školní etoped či psycholog.

Poznámka: Užitečnost PÚ je široká, přesahuje oblast školství. Orientaci v problému šikanování potřebují právníci (včetně soudců), policisté, lékaři, pediatři, psychiatři atd.

c) Kompetence (způsobilosti) absolventa přípravné úrovně:

První kvalifikační stupeň: Orientace v problematice šikanování a ve správném postupu první pomoci při šikaně. Připravenost na identifikaci varovných signálů šikany a vyvarování se hrubých chyb na počátku řešení šikany, které nelze většinou již napravit.

Druhý kvalifikační stupeň: Připravenost odhadnout stadium a formu šikany. Schopnost praktikovat první pomoc u prvních dvou, tzv. rozptýlených, stadií šikany, které mají standardní formu. Těchto počátečních obyčejných šikan je samozřejmě nejvíce a tvoří obrovské podhoubí pro rozbujení pokročilých a neobvyklých šikan. Vzhledem k jejich počtu je nutné, aby školy samy vlastními silami dokázaly tato difuzní stadia šikanování podchytit a řešit.

d) Typ programu pro přípravnou úroveň

První kvalifikační stupeň: Úvod do první pomoci při šikanování (časová dotace 8 hod.).

Druhý kvalifikační stupeň: Základní výcvikový kurz (časová dotace minimálně 32 hod). Podrobnější informace o programu naleznete ve II. části skript a PŘÍLOZE 3.

e) Požadavky na získání kvalifikace první - přípravné úrovně:

- 1) Pracovník musí mít alespoň započaté další studium na vysoké škole nebo vyšší odborné škole. Předpokládá se dokončené střední vzdělání s maturitou.
- 2) Pracovník musí mít absolvován Základní výcvikový kurz (min. 32 hod.). Součástí tohoto kurzu je ústní nebo písemná zkouška a zpracování zadané nebo vlastní kazuistiky řešení počáteční šikany.

Poznámka: Důležitou otázkou je, zda lze uznat specializační studium školních metodiků prevence (ŠMP) jako vzdělání 1. úrovně pro odborníky na řešení šikany? Analýza nabídky poskytovatelů ukazuje, že programy mají různou, zpravidla však nepříliš vysokou kvalitu. Omezují se obvykle na souhrn teoretických přednášek (Charvát, Juryštová, Miovský, 2012). Téma šikany bývá pojata teoreticky, časově je málo dotováno nebo zcela chybí. Nicméně se domníváme, bylo-li téma šikany zařazeno do programu, potom by mělo být vzdělání uznáno. Jiná situace je u základní úrovně vzdělání pro odborníky na řešení šikany. Zde podle mého názoru programy specializačního studia ŠMP na tuto úroveň nestačí (viz podrobněji v následující kapitole 3.2).

3.2 Základní úroveň vzdělání (odborník na základní úrovni)

a) Charakteristika základní úrovně vzdělání

Základní úroveň vzdělání (dále též ZÚ) poskytuje systematictější vzdělání v oblasti prevence a řešení školního šikanování a kyberšikany.

Absolventi umí řešit situace, které by měla škola zvládnout sama. Prakticky to znamená, že jsou vycvičeni v odborném využívání šesti skupin scénářů. První a druhou skupinu by měli zvládnout kompletně sami. U dalších - třetí až šesté skupiny scénářů potřebují rozpoznat jejich vhodnost a k tomu zvládnout nejnútnější krizové kroky, včetně spolupráce s odborníky. (Podrobněji viz tabulka 1.)

Absolventi jsou připraveni rovněž pro řešení počátečních stadií šikany v mimoškolním prostředí, tedy ve všech skupinách dětí a mládeže, jakými jsou například letní tábory, sportovní oddíly, zájmové skupiny atd.

V budoucnu by měla být ZÚ standardně získávána v průběhu studia na pedagogických fakultách v rámci povinného dvousemestrového teoreticko-výcvikového semináře. Koncepce a metodika studia se ověřuje na Pražské vysoké škole psychosociálních studií. Hledá se způsob, jak otevřít tento její program v rámci kreditního systému i pro zájemce z jiných vysokých škol. Nedostatek praxe u vysokoškolských studentů je nyní kompenzován spoluprací s OS Společenství proti šikaně a řešením modelových případů. Plánuje se vybudování šikanologického centra - Centra pro léčbu šikany, které bude zřízeno při PVŠPS. Tento typ programu se připravuje rovněž pro postgraduální vzdělávání pracovníků ve školství.

Pracovník druhé - základní úrovně - musí mít na pracovišti, kde působí, možnost interního nebo externího odborného vedení pracovníkem na minimálně 3. úrovni.

Škola, která má většinu pedagogů se získanou kvalifikací 2, je dobře připravena na zavádění celoškolského programu.

b) Komu je základní úroveň vzdělání určena

V budoucnosti se plánuje pro všechny pedagogy. V současné době je určena odborníkům ve školách pověřeným řešením šikany, k nimž například náleží školní metodik prevence, školní speciální pedagog, psycholog a dále pak odborníkům prvního kontaktu (psychologům, etopedům, sociálním pracovníkům působícím v PPP, SVP, SPS, OS, OSPOD apod.), kteří se se šikanou setkávají. Dveře mají otevřené všichni zájemci o dobrou připravenost, zejména ředitelé a třídní učitelé.

c) Kompetence (způsobilosti) absolventa (podrobnější informace naleznete ve 4. kapitole Cíl a profil absolventa)

- Bezpečná první pomoc pro případy šikany do třetího stadia s obvyklou formou.

- Orientace v problematice celkové léčby pro první dvě, tzv. rozptýlená stadia šikany.
- Připravenost na účast při vytváření školního programu proti šikanování.
- Orientace v metodách supervize pro oblast šikany

d) Typ programu: Modulový kurz Nová cesta k léčbě šikany

Program semináře zahrnuje seznámení se speciální i obecnou teorií školního šikanování. Zejména je však kladen důraz na praktické zvládnutí základních scénářů první pomoci, orientaci a minimální připravenost studentů aplikovat potřebné strategie a metody řešení zárodečných a počátečních podob šikanování ve školní třídě a na připravenost pro vytváření efektivního celoškolského programu proti šikanování. Program je rozdělen do čtyř návazných a vzájemně propojených modulů:

- a) První pomoc při šikanování.
- b) Školní program proti šikanování.
- c) Práce se třídou, která onemocněla počáteční podobou šikanování.
- d) Supervizní setkání.

Časová dotace: optimálně 80 hod., min. 64 hod.

Podrobnější informace o programu naleznete ve II. části textu a PŘÍLOZE 5.

e) Požadavky na získání kvalifikace druhé - základní úrovně:

- 1) Pracovník musí mít alespoň započaté další studium na vysoké škole nebo vyšší odborné škole.
- 2) Pracovník musí mít absolvován Modulový kurz Nová cesta k léčbě šikany (optimálně 80 hod., min. 64 hod.).
- 3) Obhajoba závěrečné práce. Zkouška - písemný test, ústní přezkoušení.

Součástí zkoušky je:

- Zpracování tří zadaných nebo vlastních kazuistik řešení počáteční šikany.
- Poskytnutí zasvěceného komentáře k léčebnému třídnímu programu pro první dvě stadia šikany. Absolvent se orientuje v podstatě a základních principech programu.
- Vypracování obecného schématu školního programu proti šikanování, avšak s vědomím jedinečnosti každé školy. Absolvent rozumí podstatě Hradeckého školního programu.
- Prokázání orientace v metodách supervize pro oblast šikanování

Poznámka: Výhodou pro hodnocení studenta je absolvování nebo aspoň zařazení do sebezkušenostního výcviku (psychoterapeutický výcvik, sociálně psychologický výcvik, komplexní výcvik prevence - KVP apod.).

3.3 Středně pokročilá úroveň vzdělání (specialista na středně pokročilé úrovni)

a) Charakteristika středně pokročilé úrovně vzdělání

Úkolem středně pokročilé úrovně vzdělání (dále též SPÚ) je připravit specialisty, kteří umí bezpečně pracovat se scénáři, jež jsou v možnostech školy (1. a 2. skupina scénářů). Přínosem, oproti ZÚ, je nejen připravenost na řešení neobvyklých počátečních šikan a na praktikování celkové léčby po první dvě stadia, ale i na poskytování supervize pro řešení počátečních šikan. Tito odborníci jsou kompetentní poskytnout odborné zázemí nejen pedagogům s přípravnou a základní úrovní vzdělání, ale i dalším potřebným pracovníkům.

b) Komu je středně pokročilá úroveň určena

SPÚ potřebují odborníci výše jmenovaní, nastupující do funkce specialisty na řešení šikany v PPP, SVP apod. Dále to jsou odborníci, kteří mají ve škole poskytovat odborné zázemí pracovníkům s první a druhou kvalifikační úrovní. Jsou to například metodici školní prevence, školní psychologové a speciální pedagogové - etopedi. Vítání jsou zájemci o dobrou připravenost - ředitelé a TU. Středně pokročilá úroveň je určena rovněž pro zájemce, kteří směřují k přípravě specialistů na pokročilé úrovni.

c) Kompetence (způsobilosti) absolventa středně pokročilé úrovně

Zvládnutí odbornosti A, B, C a D:

Odbornost A - První pomoc pro první tři stadia šikany s obvyklou i neobvyklou formou.

Odbornost B - Praktikování celkové léčby šikany pro první dvě stadia.

Odbornost C - Samostatné vytváření školního programu proti šikanování.

Odbornost D - Intervize pro pracovníky s 1. a 2. úrovní vzdělání.

d) Typ kurzu

Příprava má experienciální a výcvikový charakter.

Klíčová je praxe a supervize této praxe.

Odbornost A (Třídenní seminář)

Odbornost B (Týdenní seminář)

Odbornost C (Třídenní seminář)

Odbornost D (Třídenní seminář)

Praxe pod supervizí

e) Požadavky na získání úplné kvalifikace třetí - středně pokročilé úrovně:

- 1) Pracovník musí mít dokončené vysokoškolské bakalářské studium, které je svým obsahem zaměřeno na práci s lidmi (např. pedagogika, speciální pedagogika, psychologie, adiktologie, sociální práce...).
- 2) Dva roky praxe ve funkci, v jejíž náplni je řešení šikanování.
- 3) Certifikát 2. úrovně.
- 4) Pracovník na 3. úrovni musí absolvovat modulový kurz v rozsahu A, B, C a D. Součástí kurzu je praxe a supervize.
- 5) Zkoušky. V závěru frekventanti obhájí závěrečnou práci. Jejíž součástí je:
 - Zdokumentování (formou kazuistiky) řešení deseti případů počáteční šikany s obvyklou a neobvyklou formou.
 - Zpracování školního programu proti šikanování.
 - Zpracování programu pro celou skupinu, která onemocněla prvními dvěma stadii šikany.
 - Vedení případové skupiny.

**3.4 Pokročilá úroveň vzdělání
(specialista na pokročilé úrovni)**

a) Charakteristika pokročilé úrovně vzdělání

Pokročilá úroveň vzdělání poskytuje nejvyšší připravenost odborníků - specialistů pro řešení školní šikany a šikany u dětí a mládeže. Využít ji mohou především specialisté ve školských poradenských institucích nebo OS, které zabezpečují komplexní pomoc školám při řešení pokročilých šikan se standardní i nestandardní formou - PPP, SVP, SPC atd. Tito odborníci vedou metodicky v oblasti šikany jednak svoje kolegy na pracovišti, ale i odborníky 3. úrovně ve školách.

Tato kvalifikace je však potřebná i pro špičkové odborníky na řešení šikany v mimoškolní oblasti. Ještě je nutné dodat, že tito specialisté na pokročilé úrovni zajišťují vzdělání pro odborníky na 1., 2 a 3. úrovni.

b) Komu je pokročilá úroveň určena

Vedoucí centra pro řešení šikanování, specialista na krajské úrovni, odborníci spolupracující s ČŠI, PČR...

c) Kompetence (způsobilosti) absolventa pokročilé úrovně:

Odborníci 4. úrovně mohou vykonávat práci ve dvou liniích.

V první linii jde o přímou práci.

Patří sem: Řešení všech základních forem šikany, včetně kyberšikany. Léčba pokročilých stadií šikany s neobvyklou formou. Přípravenost na těžkosti způsobené rozšířenou variantou zakrývajícího a protiúdržavného systému (podrobněji viz tzv. spiknutí ochránců spravedlnosti, Kolář 2011). Práce s celou skupinou, která onemocněla šikanou ve třetím stadiu. Supervizní podpora při zavádění školního programu proti šikanování. Supervize případů pokročilé a neobvyklé šikany.

Druhá linie se týká organizace, jedná se o činnost metodickou, koordinační a informační. Pracovníci metodicky garantují vytváření programů proti šikanování na školách a zaštiťují projekty k řešení, ale i výzkumu šikany. Metodicky vedou ostatní pracovníky při řešení šikanování v rámci své instituce, ale i odborníky 3. úrovně na školách.

d) Typ kurzu:

Supervize. Semináře zaměřené na nové poznatky.

e) Požadavky na získání čtvrté - pokročilé úrovně:

- 1) Vysokoškolské magisterské vzdělání, které je svým obsahem blízké problematice školní šikany a kyberšikany (např. pedagogika, speciální pedagogika, psychologie, adiktologie, sociální práce...).
- 2) Pět let praxe ve funkci, v jejíž náplni je řešení šikanování.
- 3) Výcvik ve skupinové práci (například výcvikový model ve skupinové psychoterapii - SUR, sociálně psychologický výcvik, komplexní výcvik prevence - KVP).
- 4) Certifikát 3. úrovně.
- 5) Absolvování supervize.
- 6) Absolvování kurzu pro specialisty pokročilé úrovně (nové poznatky v léčbě a výzkumu šikany u nás i ve světě).
- 7) Zkoušky. Obhajoba závěrečné práce, jejíž součástí je:
 - Zdokumentování (formou kazuistiky) řešení pokročilých šikan.
 - Zpracování programu pro celou skupinu, která onemocněla 3. stadiem šikany.
 - Zdokumentování své odborné podpory při zavádění školního programu proti šikanování.
 - Vlastní metodické materiály, publikační činnost.

Poznámka: Užitečný je pro práci specialisty na pokročilé úrovni nepochybně výcvik v supervizi.

3.5 Expertní úroveň vzdělání (expert praktické šikanologie)

a) Charakteristika a kompetence expertní úrovně vzdělání

Expert praktické šikanologie je odborník na pokročilé 4. úrovni vzdělání, který dlouhodobě prokazuje špičkové výsledky práce. Přináší do oblasti nové poznatky a zkušenosti. Po odborné stránce je respektovanou

osobou. Je oficiálně uznán vybranými odborníky za experta a z této pozice plní např. následující úkoly:

- Je autorizovanou osobou pro uznávání kvalifikací na všech úrovních.
- Spolupracuje na koncepci výuky šikanologie na vysokých školách.
- Vytváří, realizuje a garantuje kurzy a jiné formy vzdělání v této oblasti.
- Vede skupinu odborníků připravující materiály pro MŠMT apod.
- Vystupuje jako znalec v závažných případech šikany.
- Publikuje své zkušenosti, je autorem klíčových (základních) publikací v oboru.
- Ovládá na expertní úrovni nejen svůj původní obor, například speciální pedagogiku, psychologii, ale i překryvy tohoto oboru s prevencí a řešením šikanování, praktickou šikanologií.

Poznámka: Autorizovaná osoba je fyzická osoba, která je oprávněná v rámci kvalifikačních zkoušek u uchazečů ověřovat odborné specifické kompetence (odborné znalosti a dovednosti) a též odborné kompetence obecné, stanovené v kvalifikačním a hodnotícím standardu pro všechny čtyři úrovně. Autorizovanou osobou se může na základě žádosti a následného schválení autorizujícím orgánem (MŠMT) stát pouze odborník na 5., expertní úrovni vzdělání.

b-c) Komu je expertní úroveň určena

Špičkoví specialisté na řešení šikanování. Zkoušející - autorizované osoby, garanti vzdělávání pracovníků v oblasti léčby šikany.

Poradci vrcholných orgánů ČR (Úřad vlády, MŠMT atp.) pro problematiku šikanování.

d) Posouzení způsobilosti experta:

Na této úrovni se bude zohledňovat dlouhodobý přínos pro rozvoj prevence šikanování v uplynulých letech uvedený v životopise uchazeče.

To znamená, že požadavek na absolvování konkrétních kurzů a na praxi s léčbou šikany může být částečně nahrazen významnou publikační či projektovou činností v oblasti prevence a řešení šikanování atp.

e) Orientační požadavky:

- 1) Vysokoškolské magisterské vzdělání.
- 2) Absolvování skupinového výcviku v blízkém oboru (psychoterapeutický nebo sociálně psychologický výcvik, komplexní výcvik prevence).
- 3) Absolvování úplného výcvikového a supervizního kurzu čtvrté úrovně vzdělání.
- 4) Publikační činnost.
- 5) Dlouhodobá praxe v řešení šikanování, supervizi a lektorské činnosti.
- 6) Minimálně deset let praxe ve funkci, v jejíž náplni je řešení šikany.

4 ÚLOHA VYSOKÝCH ŠKOL PRO VZDĚLÁVÁNÍ ODBORNÍKŮ NA ŘEŠENÍ ŠIKANY

V pětiúrovňovém modelu vzdělávání odborníků v léčbě šikany mají významné místo vysoké školy. Hlavními nositeli vzdělání v této oblasti musí být pedagogické fakulty a vysoké školy, které připravují pedagogy ZŠ a SŠ a odborníky tzv. pomáhajících profesí - speciální pedagogy, psychology, sociální pracovníky, sociální kurátory... Jejich klíčovou úlohu lze vidět zejména v zajišťování I. a II. úrovně vzdělání u studentů pregraduálního studia. Své místo mají vysoké školy rovněž v postgraduálním studiu a dalším vzdělávání pedagogických pracovníků (DVPP).

Jak bylo konstatováno v úvodu, v současnosti již existuje řada nadšenců, kteří připravují studenty vysokých škol pro prevenci a řešení šikanování. Některé vysokoškolské pedagogy - průkopníky jsem jmenoval v knize Nová cesta k léčbě šikany v kapitole Reflexe léčby šikany u nás a ve světě (Kolář, 2011). A objevují se další šikovní a nadaní vzdělavatelé. Například Mgr. Anna Pekárková na FF UK, Dr. Viola Rašínová na UJAK, doc. Pavlína Janošová na Husitské teologické fakultě UK atd. Nicméně přes veškeré uznání má zatím většinou výuka spíše teoretický a dílčí, neucelený charakter. Žádný program nedosahuje II. úrovně vzdělání. A co je hlavní, výuka připravující odborníky na řešení šikanování na většině vysokých škol zcela chybí.

Průlomový charakter pro zvýšení účinnosti vzdělání studentů má založení specializovaného pracoviště - Centra prevence rizikové virtuální komunikace (PRVoK) při Pedagogické fakultě UP v Olomouci. Tým odborníků v čele s doktorem Kamilem Kopeckým prakticky řeší kyberšikanu a další rizikové fenomény ve virtuálních prostředích (internet apod.). Své bohaté zkušenosti uplatňují při výuce studentů.

Praktická a smysluplná je organizace celého pracoviště. Centrum PRVoK je realizátorem vzdělávacího, vědecko-výzkumného a intervenčního projektu E-Bezpečí. Tento projekt zabezpečuje prevenci a intervenci v oblasti rizikové virtuální komunikace se zaměřením na kyberšikanu, kyberstalking, kybergrooming, sexting, ochranu osobních údajů, problematiku zneužití sociálních sítí (zejména Facebooku) a další formy sociálně-patologického chování. E-Bezpečí řeší jednotlivé případy ve spolupráci s Policií ČR a dalšími specializovanými subjekty.

Toto pracoviště, které je součástí pedagogické fakulty, je výjimečné a inspirativní. Je však zaměřené pouze na jednu ze základních forem šikany - na vlastní dítě psychické šikany - kyberšikanu. Bylo by nepochybně dobré, kdyby vzniklo obdobné pracoviště při vysoké škole

zaměřené na školní šikanu a samozřejmě i na kyberšikanu. Praxe i výzkumy ukazují, že školní šikana a kyberšikana dětí a mládeže jsou často úzce provázané.

Dovolím si ještě osobní poznámku. Velmi kolegům z projektu E - Bezpečí fandím a oceňuji jejich vlídné vztahy v týmu. Asi před deseti lety jsem s jejich fakultou intenzivně spolupracoval - konkrétně s profesorem Chráskou, doktorem Bůžkem a dalšími pedagogy z různých kateder. Měl jsem celodenní semináře v doktorandském studiu a v předmětu sociální patologie. Na půdě fakulty naše OS Společenství proti šikaně společně s katedrou pedagogiky a Českou pedagogickou společností v Olomouci uspořádaly v roce 2004 první celostátní konferenci Školní šikanování. Zájem byl obrovský, aula praskala ve švech, lidé stáli i venku. Zatím tady vyrostli špičkoví odborníci na kyberšikanu a další rizikové chování ve virtuální realitě - kyberprostoru. To je přesvědčivá ukázka, že obětavá mravenčí práce pedagogů se vyplatí. Tady přinesla zasloužené ovoce.

Co více lze ještě učinit ke zlepšení situace v přípravě studentů pro řešení šikanování? Domnívám se, že je možné udělat poměrně dost.

Například:

- Uskutečnit setkání vysokoškolských pedagogů, kteří téma šikany vyučují, a podělit se o vzájemné zkušenosti.
- Podpořit zařazení povinné výuky praktické šikanologie, zejména na pedagogických fakultách a vysokých školách připravujících odborníky v tzv. pomáhajících profesích.
- Pokračovat ve výuce modulového kurzu pro II. úroveň na půdě Pražské vysoké školy psychosociálních studií a umožnit na něm účast zájemcům i z jiných fakult.
- Získat nebo připravit pro výuku na vysokých školách postupně specialisty - nejlépe III., IV. a V. úrovně.

K návrhům na zkvalitnění výuky na vysokých školách se ještě podrobněji vrátíme v závěru a doporučeních.

4.1 Příprava odborníků na léčbu šikany v oboru sociální práce na PVŠPS (Lucie Vacková)

Pražská vysoká škola psychosociálních studií od doby svého vzniku v roce 2001 přinesla do vzdělávacího systému sociálních pracovníků nový významný prvek. Ve studijním programu „Sociální politika a sociální práce“ poskytuje typ vzdělání, které není v oblasti státních vysokých škol zaměřených na tento typ studia obvyklé. Studijní obor „Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii“ svou koncepcí následuje živý odkaz filosofie výchovy Jana Patočky, a sice naplněním konceptu péče o duši vzdělávací a výchovnou skladbou vyučovaných předmětů. Studenti PVŠPS absolvují komunitní formu výuky, při níž se vedle klíčových předmětů sociální práce a sociální politiky podrobněji seznamují s psychologií, psychoterapií, kulturní antropologií, filosofií, a setkávají se zde i s netradičními předměty typu péče o duši, studijní komunita či seminář k praxi.

Současně s teoretickým vzděláním studenti absolvují mnoho hodin praxe v odborných psychosociálních zařízeních. Dále pak procházejí tříletým psychosociálním výcvikem zaměřeným na sebezkušenost a seberozvoj, po němž následuje dvouletý výcvik psychoterapeutický.

Jedinečná koncepce předmětu sociální práce na PVŠPS tak studentům umožňuje živé prolínání získaných teoretických poznatků s praktickými dovednostmi, jakož i přirozený rozvoj kritického myšlení, projevující se např. zvýšenou citlivostí pro vnímání nejen pozitiv, ale i nedostatků a slepých míst v praxi. Každodenní studium v komunitním

společenství, bohatá praxe a zkušenost se skupinovou dynamikou náleží k jejím základním nosným pilířům.

Sociální práce, moderní společenskovední obor zabývající se pomocí potřebným ať už na úrovni jednotlivců, rodin, skupin či širších společenství, má za úkol preventivně působit v oblasti sociálně patologických jevů, nalézat optimální způsoby jejich řešení a podílet se tak přímo či nepřímo na sociální kontrole a stabilitě společnosti.

Seminář „Sociální práce s kolektivy dětí a mládeže zasaženými šikanou“ vznikl z aktuální potřeby zejména pedagogické praxe navýšit počet profesionálů, kteří dokáží, na základě odpovídajícího vzdělání, správně porozumět společenským problémům typu šikany a adekvátně na ně reagovat. Toto tvrzení opírám o několikaletou osobní zkušenost s realizací primárně preventivních programů v prostředí ZŠ, které jsem v době svého studia na PVŠPS praktikovala nejprve jako lektorka, později i jako koordinátorka a vedoucí týmu v občanském sdružení PROSPE. V rámci dlouhodobé stáže v Centru psychosociální pomoci Triangl jsem tehdy měla možnost důkladněji se seznámit s formami sekundární a terciální pomoci dětským kolektivům, u nichž byla diagnostikována šikana. Na tuto zkušenost jsem plynule navázala tím, že v posledních dvou letech vedu 2 týmy studentů sociální práce a psychologie na jedné ZŠ v Praze, kde se věnujeme sekundární specifické prevenci zaměřené na šikanu. Podrobnosti viz příloha 7.

Na základě osobních zkušeností s průběhem studia PVŠPS, ať už v roli studenta či v posledních třech letech v roli odborného asistenta, se domnívám, že skladba vzdělání v oboru sociální práce, reprezentovaná modelem PVŠPS, umožňuje připravit vhodný koncepční základ pro budoucí odborníky - sociální pracovníky, kteří se rozhodnou věnovat výzkumu, prevenci, diagnostice a léčbě šikany. Širším cílem naší snahy je vytvořit flexibilní model mezioborové spolupráce (sociálních pracovníků, pedagogů, psychologů, speciálních pedagogů,

psychoterapeutů), v němž by se vzájemné zkušenosti, otázky, dilemata studentů i zkušených profesionálů mohly otevírat, diskutovat a smysluplnou činnou aktivitou dotvářet.

Absolvováním druhého odborného stupně vzdělání pro řešení šikany, který studenti sociální práce na PVŠPS získali, se jim otevřela nová cesta např. do světa školství, ať už mateřského, základního, či středního. V čem se tato cesta odlišuje od té původní, léty již ověřené?

Doposud byli sociální pracovníci v pedagogickém světě přijímáni ve světle rolí sociálních kurátorů, státních úředníků OSPOD, či členů nestátních neziskových organizací působících ve školách v rámci primárních preventivních aktivit nebo zájmových kroužků. Seminář „Sociální práce s kolektivy dětí a mládeže zasaženými šikanou“ studentům napomohl porozumět tomuto fenoménu, podrobněji se orientovat ve složitých mechanismech vzniku a vývoje šikany a **nověji tak nabídnout školám i aktivní spolupráci při předcházení a řešení počátečních stadií šikany v podobě preventivních a intervenčních programů.** Jde nám o to, obohatit dosavadní roli sociálního pracovníka, působícího ve školství spíše poněkud z povzdálí, o rejstřík intenzivnějších aktivit spojených s primární a sekundární specifickou prevencí zaměřených na šikanování. Představená vize užšího sepětí sociálních pracovníků se školou, charakteristická funkčnější spoluprací s třídním učitelem, výchovným poradcem, metodikem prevence a samozřejmě i s dítětem a jeho rodiči by dle mého názoru umožnila pozitivnější ovlivnění vývoje jednotlivce i skupiny ve společnosti, kterou je formován.

K těmto aktivitám bychom rádi postupem času, **v rámci plánovaného vzniku Centra prevence a léčby šikany při PVŠPS,** přidali i další služby potřebným, a to konkrétně nabídkou praktické pomoci rodinám, nacházejícím se v obtížné sociální situaci a rodinám, u jejichž dětí se opakovaně vyskytují výchovné problémy. Oproti sociálně

aktivizačním službám nabízejícím významnou pomoc dysfunkčním rodinám v terénu by se naše praxe orientovala na podporu rodiny v oblasti terciární preventivní péče směřující jak k obětem šikany, tak i k šikanujícím agresorům.

Je zřejmé, že operační prostor, v němž odborníci na šikanu mohou působit, je značný a nevztahuje se pouze na prostředí školy. Tito profesionálové naleznou uplatnění všude, kde existují moderní lidská společenství preferující techniku a výkonové individualistické nastavení nad vzájemností a spolubytím, společenství charakteristická narůstajícími vztahovými problémy, lhostejností, hostilitou, agresivitou, odcizeností.

Podstatnou otázkou zůstává, zdali nalezneme pro realizaci našich plánů dostatečnou morální i finanční společenskou podporu. Věříme, že ano. Ze strany studentů PVŠPS, současných i budoucích absolventů semináře, může být vyjádřena sdíleným zájmem o výzkum a systematické vzdělávání v šikanologii. Dále pak odpovědnou kooperací při vedení poradenských preventivních programů.

Praktickou výzvou bude následující školní rok 2013/2014, kdy počet studentů, kteří se jich zúčastní, vzroste z původních 6 na 12. Polovinu z nich budou tvořit sociální pracovníci a polovinu psychologové.

Čas sám nejlépe ukáže, co vše se nám z představených idejí podaří naplnit...

5 KOMPETENCE PRO VZDĚLÁVÁNÍ ODBORNÍKŮ NA ŘEŠENÍ ŠIKANY

Vzděláváním v této problematice se v počátku zabývali lidé, kteří se potýkali s řešením šikany a snažili se přenést své zkušenosti do praxe pedagogů. Později, když byly vydány první knihy na toto téma, se mu začalo věnovat několik málo nadšených vysokoškolských učitelů.

Průkopnické knihy vyšly v nakladatelství Portál. První publikace se jmenovala Agresivita a šikana mezi dětmi (1995) a napsal ji profesor Pavel Říčan. Poskytuje výsledky brilantních Říčanových výzkumů a dá se říci, že zpřístupňuje celoživotní dílo profesora Olweuse, světového průkopníka v oblasti školního šikanování. Mimochodem Olweusovi se přezdívalo „otec světového výzkumu“ a jeho nejznámější kniha se jmenuje Bullying at schools (2003). Následovala má kniha Skrytý svět šikanování ve školách (1997), v níž jsem částečně zpracoval své tehdejší zkušenosti. V roce 2001 potom vyšla v nakladatelství Portál kniha Bolest šikanování. Zde jsem již uceleněji zpracoval speciální teorii a léčbu školní šikany. Kniha se stala spolu s Říčanovou Agresivitou a šikanou mezi dětmi učebnicí na vysokých školách a zároveň si získala zájem široké veřejnosti. MŠMT ji doporučilo jako základní literaturu pro pedagogy. V současnosti je v aktualizovaném metodickém pokynu MŠMT k řešení šikany, který bude platit od září 2013, doporučena jako základní literatura kniha Nová cesta k léčbě šikany (2011). Východiska, postupy, metody zde doporučené školám jsou čerpány z této publikace.

Nicméně vraťme se k situaci výuky praktické šikanologie. Ta se zatím zásadně nezměnila. Kvalitních vzdělavatelů je stále málo. K tomu se objevil nový jev - „surfování“ na příznivé vlně projektů evropských fondů, ministerstev a vzdělávacích institucí. V projektech působí mnohdy lidé bez hlubších praktických zkušeností a teoretických znalostí. K mému zděšení jsou mezi nimi „lektoři“, kteří neřešili jediný případ šikany a při tom vyučují, jak to mají učitelé správně dělat. A podle toho

to vypadá. Je to něco podobného, jako kdyby někdo chtěl vyučovat chirurgy, jak operovat, a sám by nikdy neviděl živého pacienta.

Nemáme zázemí kvalitních vzdělavatelů odborníků. Jak tento problém řešit?

Jak jsem již nastínil, kvalitních vzdělavatelů odborníků – tedy těch, kteří mají zkušenosti s teoretickým a praktickým řešením šikanování a umí předávat své zkušenost dál - je velmi málo. Co se s tím dá dělat? Domnívám se, že řešení přípravy odborníků - specialistů a získání kvalitních vzdělavatelů je vzájemně provázané. V první řadě si musíme tento fakt připustit. Problém nelze obejít tzv. kaskádovitým vzděláním, kdy absolventi kurzu X začnou ten samý kurz X následně vyučovat. Absolventi tohoto typu vzdělání se sice naučí o šikanování mluvit, ale prakticky pomoci nedovedou. Je potřeba najít způsob, jak co nejrychleji, ale zároveň i co nejpoctivěji připravit vzdělavatele budoucích odborníků.

Pro řádnou kvalifikaci vzdělavatele - lektora, vysokoškolského učitele apod. musí být zachována rigorózní posloupnost:

Kvalitní a systematický výcvik zaměřený na prevenci, diagnostiku a léčbu šikanování → praxe pod supervizí → samostatná praxe → výběr nejlepších praktiků do speciální přípravy pro lektorskou činnost → vzdělávací činnost ve spolupráci se zkušeným vzdělavatelem → samostatná vzdělávací činnost.

Je to náročná cesta, nicméně je možná. Samozřejmě její fungování předpokládá provázání s teorií a výzkumem. V každém případě to však nejde tak rychle, jak si různí laici v manažerských pozicích představují. V současnosti je potřebné nastolit alespoň minimální pravidla, kdo může odborníky pro řešení šikanování vzdělávat. Východiskem může být náš návrh požadavků na pět kvalifikačních úrovní vzdělání. Užitečná se jeví například tato pravidla:

Absolventi základní úrovně by mohli vyučovat úvod do problematiky šikanování, tedy seznámit posluchače s tématem a jeho naléhavostí. Metodiku - vlastní řešení šikany by měli však vzdělávat odborníci minimální na 3. úrovni vlastní způsobilosti. Tedy profesionálové, kteří již sami mají výcvik a praxi v řešení šikanování. Faktem je, že současní akademičtí vzdělavatelé nedokáží relevantně posoudit, zda je konkrétní postup bezpečný a účinný nebo zda je rizikový, nedotažený či dokonce chybný. Užitečným vodítkem může být požadavek, aby vzdělavatel měl minimálně o jednu úroveň vyšší kvalifikaci, než ten koho vzdělává.

Požadavky na kvalifikaci vzdělavatelů jsou naprosto nezbytné a nejsou samoučelné. Jde především o zabránění diletantského vzdělávání, které má za následek vážné škody na zdraví protagonistů šikanování, zejména obětí. Pomoc při šikanování je odborně náročná a stačí jedna vážnější chyba a situace se již nedá napravit. Ten, kdo má zkušenosti s řešením šikany, to ví velmi dobře. Těžko se však dá laikům - zejména manažerům v mocenské pozici, kteří vládou penězi - tato zkušenost zprostředkovat. Je tragikomické, když manažeři, kteří se nikdy prakticky šikanou nezabývali, pouze odposlouchali různé poučky, jejichž podstatě nerozumí, vystupují v médiích a zasvěceně radí zájemcům, jak se to má dělat.

6 OVĚŘOVÁNÍ A UZNÁVÁNÍ KVALIFIKACE ODBORNÍKŮ

V poslední kapitole první části skript se budeme zabývat otázkou, kdo by měl ověřovat a uznávat kvalifikaci odborníků pro řešení šikany. A to jak těch, kteří šikanu přímo řeší, tak i těch, kteří vzdělávají tyto specialisty. Výsledek je důležitý, bez toho by koncepční vzdělání pro praktickou šikanologii nefungovalo.

Obecná odpověď je celkem jednoduchá, měl by to být někdo, kdo je špičkový odborník a může kvalifikovaně posoudit připravenost pracovníka řešit šikanování v rámci možností konkrétní kvalifikační úrovně. V nalezení těchto posuzovatelů nám bude pomáhat dosažená kvalifikační úroveň odborníků v rozpětí 1 až 5. Autorizovanou osobou, která je oprávněná ověřovat a uznávat kvalifikaci vzdělavatelů, by se měla stát osoba nejlépe na 5. expertní, minimálně však na 4. pokročilé kvalifikační úrovni. Ještě dodávám, že autorizovaná osoba je fyzická osoba, která je oprávněná v rámci kvalifikačních zkoušek u uchazečů ověřovat odborné specifické a obecné kompetence, stanovené v kvalifikačním a hodnotícím standardu pro všech pět úrovní.

Návrh složení zkušebních komisí pro ověřování kvalifikačních předpokladů odborníků a jejich vzdělavatelů

Posuzování kvalifikace odborníků - specialistů a vzdělavatelů těchto odborníků je vzájemně provázané. Kompetence odborníků jsou definovány jejich úrovní vzdělání. Vzdělavatel musí mít minimálně o jednu úroveň vyšší kvalifikaci, než ten koho vzdělává.

Pro fungování zkušebních komisí lze navrhnout následující složení:

Pro 1. a 2. úroveň

Zkouška probíhá před jednou autorizovanou osobou na 4. nebo 5. kvalifikační úrovni.

Pro 3. a 4. úroveň

Zkouška probíhá před zkušební komisí složenou ze dvou autorizovaných osob. Alespoň jedna musí mít kvalifikaci na 5. úrovni.

Pro 5. úroveň

V přechodném období by přední odborníci - průkopníci v praktické šikanologii měli rozhodnout, kdo podle dohodnutých kritérií odpovídá 5. expertní úrovni. Přihlédnout by se mělo především ke dlouhodobému přínosu pracovníka pro rozvoj prevence šikanování ve školách a šikany u dětí a mládeže. Později by měli tento úkol plnit alespoň tři k tomu autorizovaní odborníci na expertní úrovni.

Akreditované vzdělávací instituce

Ještě by nás měla zajímat otázka, kde by mělo probíhat posuzování a ověřování kvalifikace? V instituci, která se zabývá vzděláváním odborníků pro řešení šikanování a realizuje akreditované kurzy dle vyhlášky o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků. Mohou to být například univerzity - vysoké školy, pedagogicko - psychologické poradny, nestátní neziskové organizace.

V počátečním přechodném období by bylo dobré vytvořit skupinu odborníků při MŠMT, která by zodpovědně realizovala první kroky – posuzovala kvalifikační úrovně zájemců. Reálnou možností by bylo rovněž ustavení Centra praktické šikanologie při PVŠPS, které by plnilo funkci akreditačního zařízení.

Závěrem

V současné době se v široké paletě nabízených aktivit mísí na jedné straně vysoce fundované vzdělávací programy a na druhé straně programy vedoucí frekventanty k hrubým chybám při řešení šikany. Neexistuje jakýkoliv maják, který by dával signál, že určitá aktivita není odborně a eticky v pořádku. Z tohoto hlediska je situace nepřehledná a je zcela na místě utvořit asociaci odborníků, která by v případě nutnosti alespoň v nejextrémnějších případech plnila funkci odborného arbitra.

To je jeden z prvních nutných kroků. Nicméně systémovým řešením zatím nepřehledné situace kvalifikovanosti, pokud jde o odbornou způsobilost k řešení šikany a vzdělávání profesionálů, by byla realizace našeho návrhu koncepce vzdělávání v tomto oboru.

II. ČÁST – ZKUŠENOSTI ZE VZDĚLÁVÁNÍ ODBORNÍKŮ PRO ŘEŠENÍ ŠIKANY NA PRAŽSKÉ VYSOKÉ ŠKOLE PSYCHOSOCIÁLNÍCH STUDIÍ

V první části skript jste se seznámili s návrhem koncepčního vzdělání pro odborníky na řešení šikany. Jak již víte, jde o pětiúrovňový model, který reaguje na potřebu účinné přípravy různých typů odborníků.

Ve druhé části textu se s vámi podělíme o zkušenosti z realizace vzdělávání odborníků na řešení šikany druhé - základní úrovně v podmínkách soukromé vysoké školy. (Informace o ZÚ si připomeňte v kapitole 3.2.) Tato druhá úroveň vzdělání je základním stavebním kamenem v našem modelu. Je určena pro největší počet profesionálů a vycházejí z ní další vyšší stupně kvalifikace. Je proto třeba, aby vzdělávací program byl skutečně nosný a efektní.

1 VSTUPNÍ INFORMACE O PROGRAMU

Na půdě Pražské vysoké školy psychosociálních studií (dále PVŠPS) proběhl od září 2012 do srpna 2013 průkopnický projekt zaměřený na ověření komunitního výcvikového programu pro odborníky na řešení školní šikany a kyberšikany s kvalifikací 2 (připomeňte si tabulku 2 - Pětiúrovňový model...). Celý projekt měl oficiální název **Sociální práce s kolektivy dětí a mládeže zasaženými šikanou**. Vlastní výukový program jsme nazvali Nová cesta k léčbě šikany a tento název budeme v dalším textu používat. Vzdělávacího programu se v rámci dvousemestrálního volitelného semináře účastnilo 30 studentů z oborů sociální práce a psychologie. Absolventi kurzu získali osvědčení PVŠPS a OS Společenství proti šikaně. Vedoucími projektu byli Dr. Michal Kolář a Mgr. Lucie Vacková.

1.1 Zájem studentů

Studenti dostali s předstihem v letním semestru 2012 nabídku zúčastnit se experimentálního výběrového semináře s názvem **Nová cesta k léčbě šikany**. Ten měl proběhnout v rámci projektu Sociální práce s kolektivy dětí a mládeže zasaženými šikanou v následujícím akademickém roce 2012/13. V nabídce byli seznámeni s cílem, formou a výukovým rámcem semináře. Další informace, které jim měly umožnit zasvěcené rozhodnutí, se týkaly propozic typu - komu je seminář určen, časového rozvrhu a termínů programu včetně podmínek udělení zápočtu. Pro ilustraci uvádíme část informativního textu.

Ilustrace: Ukázka z textu nabídky semináře

Komu je seminář určen

Seminář je otevřen všem motivovaným zájemcům o danou problematiku. S tím, že vítáni budou zejména ti studenti, kteří pracují s dětskými skupinami a jsou aktuálně v sebezkušenostním výcviku anebo jej již ukončili. Studenti ještě před zahájením semináře prostudují knihu Dr. Michala Koláře - **Nová cesta k léčbě šikany. Praha: Portál, 2011.** Maximální počet studentů: 30.

Podmínky udělení zápočtu

Požadovaná docházka 80% (2x maximálně lze chybět). Studenti vypracují závěrečnou práci o rozsahu minimálně 10 stran, která bude mít přímý vztah k praxi pomoci. Může se jednat o kazuistiku, metodiku apod. Seminář bude zakončen skupinovým rozhovorem nad tématem písemné práce.

Nabídka semináře zaměřeného na praxi řešení šikanování studenty zaujala. Počet zájemců přesahoval naše možnosti. Museli jsme stanovit pořadí. Domníváme se, že zájem studentů z pomáhajících profesí a pedagogických fakult je všeobecně značný. Potvrzují to zkušenosti ze seminářů a konferencí.

Studentka Nadule Holbová ve své diplomové práci s názvem *Dnešní fenomén - šikana na základních školách* (2013) výstižně zmíněný jev vyjádřila: „Ke zpracování jsem si vybrala toto téma, protože se šikana stává běžným problémem téměř na každé škole a myslím si, že jako budoucí pedagog by mělo být skoro mojí povinností, se tímto mnohdy neřešeným problémem zabývat”.

1.2 Vize

Chceme zdůraznit, že výcvikový a zážitkový seminář - **Nová cesta k léčbě šikany** byl experimentálně odzkoušen v rámci vysokoškolské přípravy sociálních pracovníků a psychologů na PVŠPS. To je velmi důležité, protože vysoké školy musí mít v přípravě pedagogů a dalších odborníků pro řešení šikany na základní úrovni vzdělání klíčové místo. Zkušenosti mohou užitečně využít zejména pedagogické fakulty a vysoké školy, které připravují odborníky tzv. pomáhajících profesí.

Základní úroveň vzdělání (ZÚ) poskytuje systematičtější vzdělání v oblasti prevence a řešení šikanování a kyberšikany. V budoucnosti by měli vzdělání ZÚ absolvovat všichni pedagogové a odborníci tzv. pomáhajících profesí. Naše vize vzdělávání odborníků pro řešení šikanování 2. úrovně na VŠ je dlouhodobá. V akademickém roce 2012/13 jsme ověřili komunitní výcvikový program pro odborníky na řešení šikany a kyberšikany pro druhou - základní úroveň. V další etapě chceme:

1. Toto studium v rámci kreditního systému otevřít i pro zájemce z jiných fakult.
2. Tento program zavést do inovovaného schématu (systému) dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků (dále i DVPP, vyhláška č. 317/2005 Sb.).

3. V budoucnu by měla být možnost získat tuto kvalifikaci standardně na pedagogických fakultách. Zlom k lepšímu v prevenci a řešení šikany na školách by měl nastat v proškolení většiny pedagogů.

2 ODBORNÉ ZÁZEMÍ PROGRAMU

2.1 Speciální teorie a metodika

Náš program pro přípravu odborníků na druhé - základní úrovni se opíral o speciální teorii a metodiku diferenciatní diagnostiky a alternativní léčby, která je zpracována v knize *Nová cesta k léčbě šikany* (2011). Dalšími užitečnými materiály byly knihy *Skrytý svět šikanování* (1997, 2000), *Bolest šikanování* (2001, 2005), publikace *Školní násilí a šikanování* (2005) a odborné články M. Koláře (2006 až 2013). Metody diagnostiky a řešení šikanování v knize *Nová cesta k léčbě šikany* byly ověřeny praxí.

Je potřeba vědět, že ve světě převažují v metodikách řešení šikanování obecné a zjednodušené návody v podobě kuchařek. A to i u osobností, jako je Dan Olweus, Michele Eliotová, Peter Smith, Sonia Sharp, Evelyn Fieldová...(viz podrobněji například článek *Geniální omyly profesora Olweuse*, 2003, kapitola *Přínos české šikanologie* v knize *Nová cesta k léčbě šikany* 2011, příspěvek *Podstata účinnosti Hradeckého školního programu proti šikanování* ve sborníku *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém*, 2009). U nás na to navázal profesor Pavel Říčan, který vycházel z metodiky profesora Olweuse (Kolář, 2004, 2005). Při externí spolupráci s Českou školní inspekcí jsem vyjížděl k vážným případům šikany, které skončily psychickým zhroucením či vážným zraněním oběti. Důvodem byla většinou naprostá nepřipravenost pedagogů. Někdy ale za neúspěchem stála poctivá snaha pomoci právě podle obecného Olweusova postupu.

Odborníci v zahraničí nerozlišují stadia a často nepracují s pravými formami šikanování. Co to má za následek? Obecně doporučované metody, ale i rady a doporučení někdy pomohou a někdy ublíží. Někdy platí a někdy neplatí. V naší metodice léčby šikany se snažíme rizikovost a „vedlejší účinky“ metod co nejvíce oslabit. Dosahuje se toho používáním indikačních a kontraindikačních kritérií. Jejich správné určení nastavuje hranice možností metod. Vedou k větší bezpečnosti a účinnosti nápravy.

2.2 Další důležité ingredience programu

V programu jsme využili rovněž poznatky z naší dosavadní vzdělávací práce, zejména se jednalo o tyto programy:

- Čtyřmodulový kurz Speciální školní program proti šikanování - Projekt MŠMT ČR (2001 - 2003)
- Modulové kurzy PedF UK - Ústav profesního rozvoje pracovníků školství (2003 - 2013)
- Modulové kurzy - katedra školní a sociální pedagogiky, PedF UK (2003 - 2005)
- Vzdělávání lektorů projektu Minimalizace šikany (2005 - 2007).

3 VÝUKOVÝ RÁMEC PROGRAMU - KOMUNITNÍ MODEL PRÁCE

Program pro získání základní úrovně vzdělání - modulový kurz Nová cesta k léčbě šikany se odehrával v rámci komunitního modelu práce (dále též KMP). To je důležité. KMP vedl nejenom k efektivní výuce, ale i k porozumění podstaty KMP - metody vyššího řádu, která umožňuje předcházet, mírnit či léčit školní šikanování.

Komunitní model práce chápeme jako demokratickou formu řízení meziosobních vztahů v určité jednotce, v našem případě ve skupině studentů vysoké školy. Komunitu považujeme za nejvyšší formu skupinové existence, pro kterou je příznačné:

- vytvoření bezpečných a kamarádských vztahů,
- přesáhnutí osobních individuálních rozdílů ve vzájemném respektu a tvořivosti,
- integrování organizačních součástí tak, že maximálně zefektivní výuku,
- vědomí sebe jako živého organismu a sebereflexe svého zdraví.

V podstatě zde jde o optimalizování výukově-výchovného potenciálu vztahů nejen mezi frekventanty navzájem, ale i mezi frekventanty a vedoucími skupiny. Tento způsob práce mobilizuje neformální aktivitu frekventantů, což je základním předpokladem naplňování cílů výuky.

V rámci programu kurzu byly využívány základní komunitní principy:

- aktivní podíl členů komunity na plnění cílů výuky,
- vytvoření oboustranné komunikace na všech úrovních,
- zvyšování rovnoprávnosti v rozhodování (spolupodílení frekventantů při dotváření organizace a obsahu výuky),

- zodpovědnost ke skupině (cíle, úkoly, problémy v rámci výuky jsou všem společné, vyžaduje se zodpovědnost vůči skupině, poskytována je zpětná vazba),
- sociální učení (frekventanti nepřebírají hotové vědomosti, ale jsou ovlivňováni prožitím situace v rámci programu).

Pro naplnění cíle - přípravy odborníků pro řešení šikany na základní úrovni jsme maximálně využívali experienciální formu vzdělání. Rozhodli jsme se pro tento netradiční způsob práce proto, že přímé odzkoušení metod na sobě je nejefektivnější pro získání sociální kompetence a zvládnutí dovedností a technik.

Výuka zahrnovala v minimální míře „klasické přednášky“. Těžištěm programu byla různá praktika (workshopy), tréninky, diskuse a práce v komunitě a skupinách. Hodně se pracovalo s kazuistikami. Významnou složkou semináře byla reflexe osobních zkušeností studentů z práce s dětskými skupinami, které realizují v rámci dlouhodobé praxe na jedné základní škole v Praze pod vedením Mgr. Lucie Vackové. Systematicky jsme využívali poskytování zpětné vazby k aktuálním výukovým procesům, simulujícím vznik specifické skupinové dynamiky ve společenstvích zasažených šikanou.

Uvedená forma napomáhala připravenosti studentů pro praktické využití v oblasti:

- kognitivně - emoční (zážitek z odzkoušení metod prevence a řešení šikany),
- osobnostní (zvýšení citlivosti vůči tomuto destruktivnímu fenoménu),
- motivace (růst odvahy bojovat proti tomuto skrytému zlu).

Poznámka: V budoucnu bychom rádi po dohodě využili videoprojekce a možnosti videorozboru skupinového dění - nácviků prvků konkrétního scénáře - rozhovoru odborníka s obětí apod.

4 CÍL PROGRAMU A PROFIL ABSOLVENTA

Co bylo cílem programu základního vzdělání? O tom jsme poměrně obšírně psali v kapitole 3.2. Zde jenom stručně připomeneme, že jsme se snažili poskytnout systematictější vzdělání v oblasti prevence a řešení školního šikanování a kyberšikany.

Zájemce o náš modulový kurz bude asi nejvíce zajímat jeho struktura a obsah. Jak probíhalo skupinové dění a čemu se tam frekventanti učili? Než odpovíme na tyto otázky, načrtne profil absolventa kurzu, protože z něho se náplň odvíjela.

Profil absolventa jako východisko

Na frekventanty kurzu jsme kladli značné požadavky. Celkově jsme od absolventů dvousemestrového semináře očekávali připravenost k řešení situací, které by měla škola zvládnout sama. Prakticky to znamenalo, že byli cvičeni v odborném využívání šesti skupin scénářů. První a částečně druhou skupinu měli zvládnout kompletně sami. U dalších - třetí až šesté skupiny scénářů bylo jejich úkolem rozpoznat jejich vhodnost k léčbě a k tomu zvládnout nejnужnější krizové kroky, včetně spolupráce s odborníky.

Tento základní směr vzdělávání jsme rozpracovali do konkrétního profilu absolventa. Následně vám ho představíme.

Absolvent vzdělávání pro odborníky na druhé základní úrovni by měl splňovat tyto požadavky:

- Je si vědom závažnosti problému a je motivován ke změně. Chápe nebezpečí, které vyplývá z neřešení a ignorování šikanování.
- Zná diferenciální diagnostiku a alternativní léčbu šikanování a umí s ní elementárně pracovat.
- Je schopen odlišit šikanování od škádlení a jiných příbuzných fenoménů.

- Kvalifikovaně diagnostikuje šikanování a umí odborně posoudit, zda jde o počáteční stadia (1., 2. a 3.) nebo zda jde již o stadia pokročilá (4. a 5.).
- Dokáže diagnostikovat běžnou a naopak neobvyklou formu šikany.
- Zvládne překonat specifické překážky v diagnostice a léčbě psychické šikany.
- Umí provázat speciální teorii s konkrétním metodickým postupem pomoci.
- **Je odborně připraven na situace, které zvládne škola sama.**
- Prakticky zvládne postup první pomoci při počátečních stádiích.
- Je teoreticky orientován v „rámcovém“ třídním programu pro řešení prvních dvou (rozptýlených) stádií šikanování. (Praktické zvládnutí 1. a 2. stupně však vyžaduje odzkoušení programu nejen na sobě, ale především přímo v terénu pod supervizí.)
- **Umí kvalifikovaně posoudit, kdy potřebuje škola pomoc zvenku.**
- Zná přípravné - nepoškozující kroky při řešení pokročilé šikany s běžnou i neobvyklou formou. V těchto krizových situacích umí spolupracovat se specialisty na řešení šikanování.
- Umí zvládnout krizové kroky, včetně spolupráce s odborníky u výbuchu skupinového násilí, tzv. školního lynčování.
- Odborně zvládne některé metody intervize (případová skupina apod.).
- Dokáže rozpoznat, kde jde o odbornou a bezpečnou metodu či o metodu neobdobnou, nedotaženou a rizikovou (především v oblasti první pomoci a při počátečních stádiích šikanování).
- Je odborně připraven na účast jako platný člen při zavádění Hradeckého programu proti šikanování (za podpory konzultanta). Rozumí podstatě Hradeckého intervenčního programu proti šikanování.
- Umí posoudit předpoklady, které dovolují škole vybudovat bezpečnou ochranu dětí před šikanováním.

- Odhadne, zda se jedná o naplnění skutkové podstaty některého trestného činu. Rozpozná, kdy zavolat policii či OSPOD a kdy ne. Orientuje se v základních otázkách právní problematiky šikanování.

5 ČASOVÝ ROZVRH

Výuka byla naplánována v rozsahu 64 hodin. Časovou dotaci jsme rozdělili do osmi setkání po osmi hodinách. Termíny byly následující:

- 14. 9. a 15. 9., 18. 10., 15. 11., 21. 12. 2012
- 25. 1., 8. 2., 14. 3. 2013.

Praktické - výcvikové zaměření semináře vyžadovalo práci v delších časových úsecích. První setkání bylo dvoudenní, sloužilo k vytvoření komunitního společenství, hlubšímu ponoru do problému a k rozjezdu pozitivní skupinové dynamiky. Utvoření fungujícího komunitního společenství, respektujícího stanovená pravidla a poskytujícího všem svým členům dostatečný prostor pro otevřené sdílení a reflexi náleží k nosným principům kurzu.

Do budoucna navrhujeme posílit časovou dotaci na 80 hodin. Je to důležité pro zkvalitnění komunitní a experienciální výuky, ale i pro získání většího prostoru v modulu C) Práce se třídou, která onemocněla počáteční podobou šikanování. Jsme si vědomi, že praktické zvládnutí rámcového programu pro řešení prvních dvou (rozptýlených) stádií vyžaduje alespoň částečné odzkoušení programu na sobě a realizaci prvních krůčků pod supervizí. Podrobnější informace naleznete v kapitole 6.3 Modul C.

6 STRUKTURA A OBSAH VZDĚLÁVÁNÍ

Strukturu a obsah programu jsem vyvíjel, konkretizoval a ověřoval v rámci modulových kurzů v rozpětí let 2001 až 2013. Základní kostra pro druhou úroveň vzdělání se vykristalizovala do čtyř návazných a vzájemně propojených modulů A, B, C a D. Každý modul má stanovený cíl z hlediska obsahu, profesní připravenosti, dynamiky skupiny a formulovaný domácí úkol. Náplň i uspořádání konkrétních programů může mít své zvláštnosti podle toho, komu je vzdělání určeno - například studentům nebo hotovým pedagogům s praxí, frekventantům z jednoho nebo z více pracovišť atd.

Například v projektu Minimalizace šikany, kde bylo v prvním a druhém běhu vzděláváno 10 pedagogů ze 17 škol, byla tato zvláštnost. Aby nebyla výuka a skupinová dynamika negativně bržděna přítomností více pedagogů z jednoho pracoviště, rozdělili jsme je do více skupin. Mimochodem jedna skupina byla složena pouze z ředitelů. Takže v prvních třech modulech byly skupiny složeny ze zástupců všech škol. Každou skupinu vedla dvojice - muž a žena. V posledním modulu došlo ke změně, byly vytvořeny skupiny pouze z pedagogů jedné školy (cca 10 lidí). Rovněž došlo k výměně vedoucích skupin. Průvodcem skupiny se stal konzultant příslušné školy, tedy odborník, jehož úkolem byla podpůrná supervize při zavádění speciálního programu. Důvodem změny byla snaha vytvořit podmínky pro budování školního týmu a nastartování speciálního programu na konkrétní škole.

Zde jsem pro inspiraci uvedl příklad možného řešení přítomnosti více pracovníků z jednoho pracoviště, což nemusí být vůbec jednoduché. Nicméně skelet - základ programu je pevný, musí naplnit požadované kompetence frekventanta a připravit ho na splnění požadavků pro kvalifikaci druhé úrovně. Následně vás ve zkratce, pouze heslovitě seznámíme s modulovým kurzem Nová cesta k léčbě šikany, který jsme

realizovali pro studenty PVŠPS. Plastičtější obrázek si o něm můžete udělat prostřednictvím „Anotace modulu A - Základní výcvikový kurz“ v PŘÍLOZE 3.

6.1 Modul A) Základní výcvikový kurz - První pomoc při šikanování

Na počátku proběhla vstupní informace o projektu PVŠPS. Studenti se dozvěděli o pětiúrovňovém modelu vzdělávání odborníků na řešení šikanování a získali představu o přípravě profesionálů pro druhou úroveň. Do úvodní části bylo zařazeno rovněž seznámení s formou výuky - komunitním modelem práce (dále též KMP). Osvětlena byla podstata, principy a pravidla komunitní práce. Pro naši práci bylo výhodou, že studenti KMP znali, neboť pevnou součástí jejich výuky je sebezkušenostní komunitní výcvik.

Vlastní program modulu - Základní výcvikový kurz (dál též ZVK) byl rozpracován do metodického celku, který lze v praxi užitečně použít. **První část** byla zaměřena na přípravu frekventantů ve speciální teorii, zejména praxi diferenciací diagnostiky, trénování kvalifikovaného odhadu stadií a rozpoznání forem šikanování. Prostřednictvím dílen a diskusí jsme se zabývali následujícími důležitými tématy:

- Rozdíl mezi šikanováním a škádlením
- Vztah šikanování k příbuzným fenoménům
- Vnější a vnitřní pohled na šikanování
- Východiska pro řešení kyberšikany u dětí a mládeže
- Tajemné síly proměňující hodného a slušného žáka v krutého tyrana
- (Kořeny, příčiny, podmínky - spouštěcí mechanismy šikanování)
- Rozlišení počátečního a pokročilého stadia
- Kde potřebuji pomoci a co zvládnou jako odborník 2. úrovně sám
- Právní aspekty školní šikany a kyberšikany.

V druhé části byla probrána metodika první pomoci, osvětlena klasifikace šesti scénářů a hlavní pozornost jsme zaměřili na nácviky základních variant - schémat účinné a bezpečné první pomoci. Důraz jsme kladli zejména na:

- a) Praktické zvládnutí jedenácti kroků při řešení obyčejné počáteční šikany. Uvedená metoda patří do skupiny scénářů, které zvládne škola sama. Jde o základní přístup, jehož osvojení umožní pedagogům razantně a bezpečně zastavit většinu typů šikanování. Současně jeho zvládnutí napomůže porozumět dalším variantám první pomoci.
- b) Odzkoušení krizového scénáře pro výbuch skupinového násilí. Základní kroky musí škola umět udělat sama, protože oběť je bezprostředně ohrožena na zdraví a později je většinou nemožné případ vyšetřit.

Cíl profesní připravenosti: Zvládnutí scénářů první pomoci, které jsou v kompetenci školy a rozpoznání vlastních hranic odborníka prvního kontaktu při řešení šikany.

Dynamický cíl: Vytvoření fungující a bezpečné skupiny.

Domácí úkol: Připravit případ šikany pro kazustickou skupinu.

Lze zadávat různé smysluplné úkoly. Například připravit podklady pro vytváření krizového scénáře při výbuchu skupinového násilí, tzv. školního lynče. U jiných skupin, kde se vyskytuje více frekventantů z praxe, zadáváme rovněž domácí úkol - vysledovat varovné signály šikanování na své škole. Případně alespoň vypracovat přehled přímých a nepřímých signálů šikanování.

6.2 Modul B) Školní program proti šikanování

Hlavním tématem modulu B byl celoškolský speciální program proti šikanování. Obnášelo to seznámení se s teorií a metodikou Hradeckého programu, kterému se někdy také říká Český školní program (budeme dále používat oba názvy). Zejména pro metodiku byly použity opět tréninkové, modelové a zážitkové techniky. Vyvrcholením bylo vytvoření vlastního programu podle rámcové struktury 13 klíčových komponent ve skupinách. Podpůrným a inspirativním materiálem byl nový metodický pokyn MŠMT k řešení šikanování, v němž je toto téma nyní posíleno (bude platit od září 2013) a text školního programu proti šikanování vycházející z metodiky Hradeckého programu. Následovala meziskupinová komunitní prezentace programů a vzájemná zpětná vazba.

Metodická poznámka: Ukázalo se, že studenti potřebují pro motivaci k práci - při vytváření školního programu - jinou instrukci a méně náročnou variantu zpracování úkolu než frekventanti z praxe. Podrobněji viz kapitolu 7.2.2 Příprava pro zavádění Hradeckého školního programu.

Cíl profesní připravenosti: Odborná připravenost na účast při zavádění Hradeckého programu proti šikanování (za podpory konzultanta). Absolvent rozumí podstatě Hradeckého intervenčního programu proti šikanování. Umí posoudit předpoklady, které dovolují škole vybudovat bezpečnou ochranu dětí před šikanováním.

Dynamický cíl: Reflexe klíčových rolí a kompetencí v realizačním týmu. Podpora koheze v týmu a práce s meziskupinovou dynamikou.

Domácí úkol: Připravit prezentaci zkušeností z programů specifické primární prevence pro modul C.

6.3 Modul C) Práce se třídou, která onemocněla počáteční podobou šikanování

V modulu C jsme se zaměřili na úvod do práce se třídou, která onemocněla počáteční podobou šikanování. Prostřednictvím komunitní práce zde frekventanti získali praktické poznatky a dovednosti.

Dozvěděli se, jak funguje skupinová dynamika třídy, nastartoval se u nich hlubší vhled do skrytého světa skupiny. Absolvovali zácvik v diagnostice šikany ve třídě, učili se vypracovat léčebný plán nemocné skupiny na podkladě diferenciacních kritérií. Zážitekově si odzkoušeli některé účinné postupy při řešení narušených vztahů ve třídě.

Velmi inspirativní byla v programu prezentace práce studentů, kteří pod vedením Lucie Vackové pracovali se třídami, které onemocněly počáteční podobou šikanování.

Cíl profesní připravenosti: Orientace v celkové léčbě šikany prvních dvou - difuzních - stádií.

Poznámka: Připravenost na praktické zvládnutí rámcového třídního programu (RTP) vyžaduje rozšířený modul (aspoň pět dní) zaměřený na práci se skupinou. Těžištěm by mělo být odzkoušení na sobě - aspoň částečně základního intervenčního programu (ZIP), z něhož vychází rámcový program. Důležité je rovněž plánování a vytvoření vlastního programu podle diferenčních kritérií a zácvik v některých technikách. Například v metodách zaměřených na diagnostiku nemocných vztahů ve skupině (Hrabalův dotazník SO-RAD, Guess Who - technika Hádej kdo, zaměřena na šikanu, Braunův dotazník B3 atd.). Faktem je, že získání kompetencí pro práci se skupinou, která onemocněla šikanou, je časově náročné.

Nejlepší předpoklady pro zvládnutí celkové léčby skupiny mají ti studenti, kteří:

1. Absolvovali či právě absolvují nějaký typ sebezkušenostního výcviku.

2. Mají dlouhodobou praxi s programy specifické primární prevence.

Dynamický cíl: Reflexe skupinové dynamiky.

Domácí úkol: Vybrat si téma pro závěrečnou práci.

6.4 Modul D) Supervizní setkání

Těžištěm programu modulu D bylo seznámení se s metodami supervize. Supervize je v našem pojetí společné hledání bezpečných a účinných řešení u konkrétních případů šikanování. Patří sem rovněž rozbor vlastní zkušenosti účastníků z preventivní praxe šikanování - například ze specifické primární prevence ve třídách na ZŠ, ze zavádění speciálního programu proti šikaně nebo jeho součástí.

Čtvrtý modul supervize neprobíhal samostatně, ale byl organicky začleněn do závěru předcházejících modulů. Například na konec prvního modulu - ZVK jsme zařadili tyto metody supervize:

- a) Posouzení konkrétního postupu.
- b) Případovou skupinu s Bálintovskou strukturou.
- c) Promítnutí estonského filmu Klas - Třída a odborné posouzení chyb pedagogů a rodičů včetně hledání správného postupu pomoci v různých etapách příběhu.
- d) Práci s filmem Netstory aneb příběhy z internetu s důrazem na téma kyberšikany.

Cíl profesní připravenosti: Odborné zvládnutí některých metod intervize (případová skupina apod.). Absolvent dokáže rozpoznat, zda jde o odbornou a bezpečnou metodu či o metodu neodbornou, nedotaženou a rizikovou (především v oblasti první pomoci a při celkové léčbě počátečních stádií šikanování).

Dynamický cíl: Práce s vlastní osobností jako s diagnostickým a terapeutickým nástrojem.

6.5 Zkouška - Obhájení závěrečné práce

Poslední setkání kurzu bylo věnováno prezentaci a obhájení závěrečné práce frekventantů. Úkolem bylo prokázat hlubší porozumění praktickým a metodickým problémům řešení šikany. Zároveň celodenní komunitní prezentace prací studentů vedla k intenzivnímu vzájemnému a individuálnímu učení. Je známo, že dlouhodobé zapamatování se zvýší až na 90 %, jestliže máme možnost to, co jsme se naučili, zkoušet naučit druhé. Myslím si, že tento princip zde fungoval velmi dobře.

Témata prací se vztahovala přímo k metodice a praxi řešení školní šikany a kyberšikany. Pro zajímavost zde uvádíme aspoň některé okruhy:

- Případy z internetové poradny OS Společenství proti šikaně a návrhy řešení.
- Kazuistiky šikany (zaměřeno na řešení konkrétního případu).
- Česká metodika k řešení šikany (popis a komentář).
- Zahraniční metodika k řešení šikany (popis a komentář).
- Zahraniční školní program proti šikanování.
- Programy škol proti šikaně (jako přílohy Minimálního preventivního programu).
- Léčebný program pro třídu, která onemocněla počáteční šikanou (popis a komentář).
- Vize spolupráce školy, rodiny a odborníka na šikanu (psychologa, sociálního pracovníka atd.).
- Zmapování organizací, které se zabývají šikanou (v místě bydliště).
- Jak vypadá příprava vysokoškolských studentů na řešení šikany?

Prezentace a obhajoba práce trvala přibližně 30 minut a probíhala v komunitním kruhu. Diskuse k přednesenému tématu byly zajímavé a přínosné. Některé práce byly po obsahové i formální stránce skutečně kvalitní. Většina prací měla dobrou úroveň. Studenti, kteří měli splněnou požadovanou docházku a obhájili svou závěrečnou práci, bezprostředně obdrželi osvědčení o absolvování kurzu - pro odborníky druhé úrovně.

7 METODY VÝUKY

Do obsahové náplně programu byly zakomponovány různé metody - techniky a hry. V rámci komunitního modelu práce byly tyto metody provázané do bloků, modulů a nakonec do celého kurzu.

7.1 Hlavní skupiny technik

Podle cíle a účelu jsme metody pracovní rozdělili na dvě velké skupiny:

- Metody zvyšující výukový potenciál skupiny.
- Metody, které mají přímý vztah k řešení šikany.

Samozřejmě s vědomím, že některé metody mohou být podle konkrétního využití v první i druhé skupině.

Metody zvyšující výukový potenciál skupiny

Nejdříve se podělíme o zkušenosti s metodami první skupiny. Patří sem metody, které pomáhají vytvářet fungující skupinu s bezpečnou atmosférou. Tedy skupinu s nastartovaným mechanismem samoučení a podporující osobnostní růst. Zde jsme v rámci limitovaných časových možností využívali metody sociálně psychologického výcviku, případně skupinové psychoterapie, osobnostní a sociální výchovy (OSV) a „teambuildingu“. Prakticky šlo například o metody podporující důvěru

a stmelení skupiny - seznamování, představování, metody k učení spolupráce, navozující společný zážitek atd. V budoucnu bychom rádi tento potenciál více naplnili. Faktem však je, že díky komunitnímu způsobu práce a setkávání nás všech v rozmanitých situacích - diskuzích, nácvicích apod. jsme se docela dobře vzájemně poznali a skupinová výuka přijatelně fungovala. Neměli bychom zapomenout zmínit užitečnost další podstatné relativně samostatné skupiny - interaktivních her. Členíme je do šesti skupin a třídíme podle rizikovosti do čtyř stupňů*. V rámci semináře jsme je však používali jen v omezené míře, protože jsme permanentně bojovali s časovou tísní, a tak bylo nutné upřednostnit přípravu studentů ke zvládnutí nejnужnějších kompetencí pro řešení šikany.

* Pro celkovou práci se skupinou se nám osvědčilo následující rozdělení her (každá hra má řadu modů - významů):

1. Rozehřívačky
2. Seznamování a představování
3. Sebeznávací techniky
4. Kohezní hry
5. Kooperativní hry
6. Morální dilemata

Pro praxi je užitečné pracovat se čtyřmi stupně rizikovosti her - sebeznání (Kříž, 2005):

První stupeň: Aktivita je zábavná, oddechová, bez rizika

Druhý stupeň: Hra vede děti k zamyšlení, které nemusí být vždy příjemné

Třetí stupeň: Pravděpodobně se vyskytne konflikt mezi sebepojetím hráče a některými zjištěnými informacemi. Může dojít k příležitostnému posměchu, nepříjemným nebo vysloveně zlým komentářům.

Čtvrtý stupeň: Platí jako u 3. Hra navíc vyžaduje zkušeného organizátora, který má důvěru hráčů; umí ke hře využít vhodné situace! Umí komunikačně zvládnout zraňující projevy, umí emočně podpořit dítě, které bylo negativně zasaženo.)

Snad ještě dodáme, že obecným cílem první skupiny metod bylo systematicky ovlivňovat příznivý vývoj skupiny, a to při respektování fází skupinové dynamiky, kterými jsou - orientace a závislost, konflikty a protest, vývoj koheze a kooperace, cílevědomá činnost. Tyto metody jsou bezesporu důležité a neměly by v nějaké podobě v kurzu chybět.

Metody, které mají přímý vztah k řešení šikany

Ve druhé skupině jsou metody, které mají přímý vztah k prevenci, diagnostice a nápravě šikanování. Ty považujeme za „skeletové“, neboť vedou frekventanty k faktické připravenosti řešit šikanování. Za základní metodu lze považovat kompetentní osobnost lektora, jeho praktickou zkušenost a hlubokou znalost problematiky šikanování. Je skutečně důležité, aby byl vzdělavatel takto vybaven. Vede to mimo jiné k přesvědčivosti, autentičnosti a pravdivosti toho, co říká.

Konkrétní skeletové metody - modelování situací, nácviky scénářů, případové skupiny, praktické příklady, ale i práce s výzkumnými daty o výskytu šikanování ve školách, byly zaměřeny na tyto klíčové oblasti na motivování frekventantů k boji proti šikanování, orientaci ve speciální teorii šikanování, pochopení metodiky léčby, na praktické zvládnutí intervenčních technik - elementárního, středního a vyššího stupně atd.

Zajímavá může být i zkušenost s přenosem poznatků z různých směrů skupinové práce u skeletových metod. Zcela bez diskuse byly užitečné již zmíněné metody a principy nácviku, modelování, případových skupin atd. Velkou hodnotu má rovněž odzkoušení některých metod tzv. dynamické diagnostiky, máme na mysli například:

- Pohybové sociogramy a malé sociometrie.
- Práce s osobním teritoriem.
- Arteterapie zaměřená na orientaci ve skupinových vztazích.

- Pohybové „testy“ osobnosti, sociologické sondy ve třídě.
- Řešení morálních dilemat, modelových zátěžových situací.

Rezervoár sociálně psychologického výcviku, osobnostní a sociální výchovy, skupinové psychoterapie, hagioterapie atd. je obrovský. Nicméně úplně hotové dílčí techniky, hry zaměřené přímo na řešení šikany jsme nenašli. Některé z nich však byly výborným podkladem pro modifikaci. Například hra „Babylon“ je velmi vhodná pro modelování zárodečné podoby šikanování, tzv. ostrakismu, nebo psychogymnastická technika „Zakázané ovoce“ pro pantomimické vyjádření postoje frekventantů k šikaně symbolizované „bombou“.

Na závěr informací o dvou velkých skupinách metod ještě důležitý poznatek. Nalezení rovnováhy mezi těmito metodami je jedním z klíčů k úspěchu efektivní výuky. Myslím si, že by nikdy neměla u výcviku odborníků pro řešení šikany převážít vnější a technická forma vzdělání.

Zde se podělím o jednu zajímavou zkušenost, kterou jsem získal z odborného vedení projektu Minimalizace šikany (MIŠ). Někteří lektoři v tomto projektu byli špičkovými odborníky a lektory v disciplíně osobnostní a sociální výchovy. Jejich rezervoár technik a her byl obdivuhodný. Pro práci se skupinovou dynamikou to bylo velice užitečné. Frekventanti se cítili báječně a měli pocit, že je program skutečně velmi obohacující a užitečný. Ve skutečnosti však program někdy probíhal na úkor skeletové části obsahu a tím pádem byly zanedbávány a oslabovány tvrdé kompetence k řešení šikanování. Důvodem bylo i to, že někteří z těchto lektorů neměli hlubší zkušenosti s řešením šikany a měli výraznou tendenci praktikovat seminář jako „hru“ na výcvik k řešení šikanování.

7.2 Konkrétní metody pro přípravu na řešení šikany

Nakonec vás seznámíme podrobněji s metodami, které mají přímý vztah k řešení šikanování. Je to nácvik scénáře první pomoci při počátečním stádiu šikanování; a dále přiblížíme dvě metody připravující frekventanty jako platné členy týmu při zavádění Hradeckého školního programu proti šikanování.

7.2.1 Nácvik scénáře první pomoci pro počáteční šikanu s běžnou formou

První metoda, na kterou se zaměříme, je nácvik jedenácti kroků při řešení počáteční a obyčejné šikany. Autor scénáře trénuje odborníky v tomto postupu již mnoho let.

První pomoc při řešení šikany, která je v 1., 2. nebo 3. stádiu a jejíž forma je obvyklá, patří do skupiny scénářů, které zvládne škola sama (připomeňte si tabulku 1). Je to základní postup, jehož zvládnutí umožní pedagogům razantně a bezpečně zastavit šikanování. Současně jeho zvládnutí napomůže porozumět dalším variantám první pomoci.

Ještě doplníme, že jde o alternativní scénář, který pracuje s vnější a lokální strategií, přičemž jeho taktika odhalování pravdy je spíše měkčí a odborně méně náročná.

Zde se nebudeme zabírat metodikou tohoto scénáře. Je však třeba vědět, že každý krok má svůj smysl a praktické i teoretické zdůvodnění. Ten, kdo chce základní postup řešení odborně a bezpečně využít, mu musí porozumět. Podrobněji se s metodikou tohoto typu první pomoci můžete seznámit v knize *Nová cesta k léčbě šikany* (Kolář, 2011) v kapitole 7.2 Čtyři skupiny metod první pomoci. Je tam zpracovaná strategie a taktika vyšetřování, metody nápravy: vnější nátlak a usmíření. Pro vaši lepší představu o metodě jsme v PŘÍLOZE 4 zkráceně vysvětlili

význam jednotlivých kroků základního scénáře pro obyčejnou a počáteční šikanu.

Dále načrtne schéma základního scénáře a podělíme se o některé zkušenosti z nácviku.

Schéma: Základní scénář pro počáteční šikanu s běžnou formou

1. Odhad závažnosti onemocnění skupiny a stanovení formy šikany
2. Rozhovor s informátory a oběťmi
3. Nalezení vhodných svědků
4. Individuální rozhovory se svědky
5. Ochrana oběti
6. Zpřesněná diagnóza a volba ze dvou typů rozhovoru
 - a) Rozhovor s oběťmi a rozhovor s agresory (směřování k metodě usmíření)
 - b) Rozhovor s agresory (směřování k metodě vnějšího nátlaku)
7. Realizace vhodné metody
 - a) Metoda usmíření
 - b) Metoda vnějšího nátlaku (výchovný pohovor nebo výchovná komise)
8. Třídní hodina
 - a) Efekt metody usmíření
 - b) Oznámení potrestání agresorů
9. Rozhovor s rodiči oběti
10. Třídní schůzka
11. Práce s celou třídou

Některé zkušenosti z nácviku scénáře pro počáteční obyčejnou šikanu

Vlastnímu nácviku scénáře předchází:

- a) Důkladné seznámení se speciální teorií, která se přímo váže k metodice řešení šikany.
- b) Cvičení v poznávání jednotlivých stádií a rozpoznání forem šikanování.

Dá se říci, že trénink řešení počáteční obyčejné šikany je vyústěním jedné etapy vzdělávání, kterou lze nazvat Úvod do metodiky první pomoci při šikanování. Nicméně i když účastníci kurzu znají metodiku tohoto postupu, její samotná znalost není zárukou, že konkrétní případ v praxi zvládnou. K tomu jsou nutné praktické zkušenosti. Ty jsou jim zprostředkovány nácvikem elementárních a posloupných situací a rolí při řešení počátečních stádií šikanování. V rámci psychodramatického zpracování lze přehrát všechny klíčové situace. Začínáme u rozhovoru pedagoga či více pracovníků školy (ředitel, třídní učitel, metodik školní prevence, školní psycholog) s rodiči oběti a většinou končíme přehráváním průběhu výchovné komise s agresorem a jeho rodiči. Lze však pokračovat i dramatizací devátého a desátého kroku scénáře.

Při rozboru jednotlivých psychodramatických epizod se vyjadřují k jejímu dění nejdříve všichni protagonisté a nakonec dávají zpětnou vazbu i diváci. Někdy využíváme techniky výměny rolí, monologu, alterega aj.

Metoda nácviku je nenahraditelná zejména pro získání taktických kompetencí. Těch je celá řada a těžko se dá o nich pouze teoreticky vyprávět. Například při rozhovoru pedagoga s obětí patří mezi důležité kompetence odborníka řada často komplexních dovedností.

Důležité je umět zvládat bezmoc při nespolupráci dítěte, provázet oběť a nikoliv ji vyslychat, poskytovat přesvědčivé ujištění o pomoci.

Potřebná je dovednost aktivního naslouchání - umět být empatický, akceptující a autentický. S tím souvisí zvládání povzbuzování, objasňování, parafrázování, zrcadlení pocitů atd.

Nelze také zapomenout na nutnost zvládání práce se strachem, depresí, zmateností, tichem, pláčem, zástupným problémem...

Nezbytná je i znalost kladení různých typů otázek a pochopitelně nelze zapomenout na dovednost podpůrné metakomunikace.

Účinná pomoc oběti vyžaduje také schopnost odborníka zachytit a zhruba odhadnout signály pro identifikaci stádia a formy šikany.

K úspěšnému průběhu rozhovoru je zapotřebí rovněž citlivě využívat orientační strukturu záchytných otázek. Pro podporu paměti dítěte je dobré znát prvky kognitivního rozhovoru. Patří mezi ně prožitkový návrat do původní situace vnímání, sdělování všech obsahů, které si dítě vybavuje, vybavování vzpomínek v různém pořadí a změna perspektivy.

Nácviková metoda dovoluje postřehnout a zažít přednosti, ale i nedostatky a rizika v přehrávaném postupu. Časově je tento nácvikový blok dost náročný, ale nezbytný. V případě jeho zkrácení totiž hrozí, že frekventanti uvíznou v síti pouhých informací, což je pro stanovený cíl semináře kontraproduktivní. Odzkoušení celého řetězu základních kroků vyžaduje minimálně 4 - 5 hodin. K zevrubnějšímu zpracování lze použít i videotrénink.

7.2.2 Příprava pro zavádění Hradeckého školního programu proti šikanování

Dříve než vám poskytneme informace o metodách, které používáme k přípravě absolventů pro zavádění Hradeckého školního programu proti šikanování, řekneme něco o vlastním programu.

Vstupní informace

Hradecký školní program proti šikanování je speciální, celoškolní, stojí na 13 třinácti klíčových komponentách a probíhal v rámci projektu Zdrava škola (Schéma programu viz PŘÍLOHA 5). Tomuto programu se někdy také říká Český školní program a byl zaváděn v rámci projektu MŠMT v roce v 2002 (Kolář, 2003). Je to jediný ověřený program v ČR.

Podařilo se v něm za velmi krátkou dobu - 4 měsíce - snížit na experimentální škole výskyt přímého i nepřímého šikanování o 42,5%. Ve třídách, kde pracovali členové užšího realizačního týmu, se snížil výskyt šikanování o 50 až 75%. Přitom v kontrolní škole nedošlo k žádné změně. Podobné výsledky se podařilo zopakovat při implementaci programu v širším měřítku na 17 základních školách v rámci projektu Minimalizace šikany v letech 2005-2007 (MIŠ, 2008). Podpůrné zprávy o účinnosti programu mám k dispozici rovněž z jednotlivých škol, kde jsem pomáhal program zavádět a z projektu Minimalizace šikany 2, kde byli vzdělávání pedagogové z 50 škol (2009-2011). Zde však nebyly dělány žádné výzkumy.

Účinnost Hradeckého programu lze srovnat pouze s nejúspěšnějším programem na světě, kterým je Preventivní program proti šikanování profesora Dana Olweuse z Norska (Olweus, 1993). Tomu se podařilo za dva roky snížit šikanování o 50%, a to jak u dívek, tak u chlapců. To se však později v Jižní Karolině v USA (Olweus a Limber, 1999) a ve Schleiwig-Holsteinu v Německu (Hanewinkel a Knaack, 1997) nepodařilo zopakovat. Podle některých zdrojů (Field, 2007) měl však Olweusův program i v USA vynikající výsledky. Na některých školách se podařilo snížit šikanu více než o 40%. To je velmi dobrá zpráva. Ale ať je tomu jakkoliv, ostatní nejúspěšnější programy mají účinnost maximálně kolem 15%. K tomuto závěru jsem došel na podkladě analýzy intervenčních školních programů proti šikaně (Kolář 2005, 2006, 2009). Potěšilo mě, že stejný názor má i australský profesor Ken Rigby, prezentoval ho na konferenci o šikaně v Melbourne 2005 (cit. dle Field, 2007).

Vlastním jádrem průraznosti léčby Hradeckého školního programu je aktivní vyhledávání a řešení šikanování prostřednictvím nové účinné a minimálně rizikové metodiky. Podpůrně potom působí propojení

obecného preventivního programu Zdravá škola se speciálním programem proti šikaně (podrobněji viz Kolář, 2010, 2011).

Z předcházejících informací vyplývá, že máme k dispozici velmi účinný nástroj ke zlepšení situace. Co dál? Je potřeba školní program zavést do běžného života škol, což předpokládá vzdělat co nejvíce pedagogů a dalších odborníků. Jedním z prvních systémových krůčků je schválení nového metodického pokynu MŠMT k řešení šikanování (2013), kde je doporučena školám rozpracovaná metodika Hradeckého školního programu.

Příprava frekventantů kurzu

Připravenost absolventů modulového kurzu na zavádění Hradeckého školního programu proti šikanování je jedním z hlavních cílů celého vzdělávání. U výcviků, které směřují ke skutečnému zavádění programu do konkrétné školy je cílem hlavním. V takovém případě je tomuto modulu věnován podstatně větší časový prostor.

Pronikání do této metody vyššího řádu a její uchopování probíhá různými způsoby na více úrovních. Na počátku jsou frekventanti vždy seznámeni s podstatou a metodikou Hradeckého školního programu. Teprve potom následují techniky, v nichž frekventanti uplatňují své dosavadní poznatky a ověřují si jejich zvládnutí na několika úrovních:

- Na úrovni „trenažérů“, kdy účastníci kurzu prokazují znalosti základních skupin scénářů pro řešení šikanování a spolu s lektory zpracovávají léčebný postup u skutečných případů šikany.
- Na úrovni „cvičných jízd“, frekventanti v týmech vytvářejí vlastní školní program proti této „nemoci“ skupinové demokracie a vzájemně si ho oponují.
- Třetí úroveň ověřování probíhá pouze ve vzdělávání frekventantů s praxí - pedagogů z jedné školy, kdy je cílem projektu vytvoření a zavedení vlastního školního programu. Zde na úrovni samostatné praxe

pedagogové „zajíždějí“, „zživotňují“ postupně, po krocích vyladěný speciální program na ochranu dětí před šikanováním. Děje se to s podporou supervize, kterou provádí vzdělavatel kurzu.

Následně stručně popíšeme dvě techniky, které napomáhají porozumění podstatě Hradeckého programu proti šikanování a připravenosti k jeho zavádění. Za klíčovou techniku považujeme - Týmové vytváření vlastního školního programu proti šikanování. Jednou z dílčích a užitečných technik jsou Puzzle, varianta komponenty Hradeckého školního programu.

7.2.2.1 Technika: Týmové vytváření vlastního programu

Základní metodou pro připravenost absolventů kurzu k účasti na zavádění školního programu proti šikanování je vytvoření, prezentování a obhájení vlastního programu. Pracuje se ve více týmech v určeném časovém úseku, přičemž každá skupina má svůj notebook.

1) INSTRUKCE

Instrukce jsou odvislé od toho, kdo je členem výukové komunity. Uvedeme variantu pro studenty bez praxe a variantu pro dálkové studenty - pedagogy a sociální pracovníky s praxí. Pro studenty bez zkušeností je potřeba úkol zjednodušit a spíše se zaměřit na jejich motivaci pro úkol. Nedokáží ještě vytvořit program, který by měl formální i obsahové náležitosti opravdového programu. Zcela proto postačí, když zvládnou vyzdvihnout a zpracovat některá klíčová opatření.

Na kolegy z pedagogické praxe, zvláště na ty, kteří se ve své práci běžně setkávají s Minimálním preventivním programem, klademe již větší nároky. Jejich úkolem je vypracovat na jednoduché úrovni celý program.

a) Instrukce pro studenty bez praxe

Následkem neodhalené šikany ve vaší škole došlo k tomu, že dítě v roli oběti spáchalo sebevraždu. Následuje uvedení krátkého příběhu, jak neřešená šikana probíhala. (Lze též udělat odkaz na film Klas - třída, který je promítán a bezprostředně zpracován v prvním modulu - základním výcvikovém kurzu. Je to velmi kvalitní, avšak syrový a neretušovaný příběh podle skutečnosti, který zanechává silné emoce.)

V důsledku této tragédie byl ve škole odvolán ředitel. Jeho nástupce, nový ředitel po konkurzu, má opravdový zájem ochránit děti před šikanou. Zjistí však, že pedagogové o šikaně nic nevědí a škola je naprosto nepřipravena děti ochránit před tímto destruktivním fenoménem. Má před sebou těžký úkol, nicméně se mu podaří získat pro svůj záměr jádro realizačního týmu.

Úkoly vaší skupiny jsou následující:

První úkol - Zvolíte si ředitele a rozdělíte si ostatní role v týmu - metodik školní prevence, výchovný poradce, školní psycholog, pedagog za 1. stupeň, pedagog za 2. stupeň...

Druhý úkol - Zvolený ředitel řídí tým a všichni společně sepíšete plán změn, který povede k ochraně dětí před šikanou. Vytvoříte rámcový návrh školního programu proti šikaně.

b) Instrukce pro frekventanty s pedagogickou praxí (pedagogové, sociální pracovníci apod.)

První úkol je stejný - zvolení ředitele a rozdělení rolí v týmu.

Druhý úkol je pozměněný. Ředitel se svým týmem vytvoří finančně odvážný školní program proti šikaně. Sepíšete ho jako součást Minimálního preventivního programu, kdy mu bude věnována samostatná příloha. Díky odsouhlasenému projektu máte k dispozici slušné peníze (cca 500 tisíc). Jako oporu pro vaši práci dostáváte tyto materiály:

- Nový metodický pokyn MŠMT k řešení šikanování (2013). Jsou v něm rozpracovány minimální požadavky na školní program proti šikanování.
- Hotový program proti šikaně z jedné ZŠ rozpracovaný podle 13 komponent.

Plán opatření rozpracujte pro přehlednost do formuláře v počítači podle struktury 13 komponent Hradeckého školního programu:

Seznam 13 klíčových komponent školního programu proti šikanování

- Zmapování situace - evaluace (před a po zavedení programu a také v jeho průběhu).
- Motivování pedagogů pro změnu.
- Společné vzdělávání a supervize všech pedagogů.
- Užší realizační tým (ředitel, zástupci třídních učitelů z 1. a 2. stupně, metodik školní prevence, metodik programu školy podporující zdraví, řešitel projektu).
- Společný postup při řešení šikanování (šest skupin základních scénářů).
- Prevence v třídních hodinách.
- Prevence ve výuce.
- Prevence ve školním životě mimo vyučování.
- Ochranný režim (demokraticky vytvořený smysluplný vnitřní řád, účinné dozory učitelů).
- Spolupráce s rodiči (vhodný způsob seznámení s nekompromisním bojem školy proti šikaně, například pomocí informativního dopisu či webových stránek školy).
- Školní poradenské služby.
- Spolupráce se specializovanými zařízeními.
- Vztahy se školami v okolí (domluva ředitelů na spolupráci při řešení šikany, kdy se jí zúčastňují žáci z různých škol).

2) VYTVÁŘENÍ PROGRAMU

Minimální varianta pro vytváření programu počítá s časem dvě hodiny. Tu jsme použili i v našem kurzu pro studenty PVŠPS. Lze říci, že je to spíš ochutnávka. Studenti udělali pouze nástřel programu, v němž zdůraznili některé jeho součásti. Je vhodné, aby frekventanti měli svoje stanoviště, nejlépe v samostatné místnosti. Vedoucí kurzu pracovní týmy obchází a konzultují nejasnosti a problémy.

Vytváření celkového programu, který má alespoň minimální formální náležitosti je časově mnohem náročnější a vyžaduje, aby mezi frekventanty byl lidé z pedagogické praxe.

Úplně jiný rozměr má příprava skutečného programu na konkrétní škole. Tématu se potom věnuje minimálně celý den a k tomu se ještě vyžaduje příprava. Samozřejmě je to pouze základ, který se dále postupně rozpracovává a vyladuje.

3) PREZENTACE A OPONENTURA PROGRAMU

Po splnění úkolu - sepsání programu do přehledného formuláře - následuje prezentace programu a nakonec proběhne jeho vzájemná oponentura. Může se to dít různým způsobem. Nejjednodušší a časově nejméně náročná varianta je prezentace programu jednou skupinou. Postupuje se po jednotlivých součástech, klíčových komponentách. Vedoucí vždy po ukončení informace u konkrétní součásti vyzve další skupiny, aby doplnili informaci svými návrhy.

Časově náročná, nicméně velmi užitečná a osvědčená varianta je skutečná prezentace programu zástupcem skupiny formou Powerpointu.

Účastníci bedlivě sledují celou prezentaci a následně o představeném programu diskutují. Vyzdvihnou jeho silné stránky, upozorní na jeho slabá místa a diskutují o konkrétních problémech.

7.2.2.2 Technika PUZZLE: Komponenty Hradeckého školního programu proti šikanování

Jako jedna z užitečných dílčích technik se osvědčila metoda PUZZLE: Varianta komponenty Hradeckého školního programu. Autorka M. Mikulková používá puzzle běžně pro budování třídního sociálního klimatu. Pro potřeby projektu MIŠ vytvořila variantu: Komponenty Hradeckého školního programu proti šikanování.

Metoda napomáhá porozumět vzájemné provázanosti jednotlivých komponent a osvětluje nezbytnost - nezastupitelnost každé z nich. Dovolíme si zde citovat klasika profesora Olweuse (Olweus, 2003): „Seznam opatření v různých zahraničních programech bývá dlouhý. Často se však jedná pouze o vršení různých metod, u nichž autoři netuší, jak fungují.“ U Českého školního programu bylo specifikováno 13 obecných klíčových komponent, které by neměly v nějaké podobě v žádném programu chybět. Informace, jak s metodou PUZZLE pracovat naleznete v PŘÍLOZE 6a.

Frekventanti si uvedenou skutečnost mohli ověřit prostřednictvím představené techniky. Probíhá to tak, že frekventanti složí obraz puzzle z nabídnutých dílků s označením jednotlivých komponent. Následně potom ohodnotí prostřednictvím nálepek důležitost jednotlivých prvků. Podle výsledků se zbytečné nebo málo důležité součásti dají pryč a nahradí se totožnými černými dílky. Po rozboru se ukáže, že tzv. černé díry - chybějící komponenty závažně poškozují funkčnost systému. Často bývá odstraněna komponenta evaluace. Bez hodnocení efektivity však program nemůže dobře fungovat a vyvíjet se.

ZÁVĚR A DOPORUČENÍ

Vážení a milí čtenáři,

ve skriptech jste se seznámili:

- a) s návrhem koncepčního vzdělání odborníků pro řešení šikany
- b) se zkušenostmi s komunitním výcvikovým programem pro odborníky na řešení šikanování druhé - základní úrovně.

Jedná se zcela o nové věci a samozřejmě nám záleží na tom, aby nezapadly do prachu knihoven a našly úrodnou půdu ve vašich myslích a tvůrčích aktivitách. Publikace bude prakticky užitečná pro studenty Pražské vysoké školy psychosociálních studií, kteří se zúčastní dalšího volitelného semináře k řešení školní šikany a kyberšikany. Nicméně doufáme, že si text najde cestu i k zájemcům za hranicemi naší vysoké školy - k odborníkům a vzdělavatelům budoucích profesionálů, a stane se zdrojem - východiskem k diskusi i praktickým krokům vedoucím ke změně.

Naše vize vytváření kvalitního vzdělávání odborníků pro řešení šikanování je dlouhodobá. Chceme v rámci svých možností podporovat změnu nepříznivého stavu - pomáhat v přípravě odborně připravených pedagogů a kvalifikovaných angažovaných profesionálů. Nakonec uvedeme některé záměry, které bychom rádi naplnili.

1. Klademe si za cíl vyvolat veřejnou diskusi o návrhu koncepčního vzdělávání s MŠMT, zainteresovanými institucemi - zejména vysokými školami, pedagogickými fakultami a odborníky působícími na kterékoli úrovni prevence školního násilí a šikanování.
2. Dále pak chceme uspořádat setkání s odborníky zainteresovaných vysokých škol a podělit se o zkušenosti se vzděláváním praktické šikanologie. Zároveň s tím i prodiskutovat možnost zavedení dvousemestrálního vzdělání druhé úrovně na půdě některých vysokých škol.

3. Připravit pokračování vzdělávání odborníků základní úrovně v oboru šikanologie na půdě PVŠPS a v rámci kreditního systému jej otevřít i pro zájemce z jiných vysokých škol.
4. Program vzdělávání pro základní úroveň zavést do inovovaného schématu (systému) dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků (dále i DVPP, vyhláška č. 317/2005 Sb.).
5. Usilovat o to, aby v budoucnu bylo možno získat kvalifikaci 2. úrovně standardně na pedagogických fakultách.

Poznámka: Získané zkušenosti z komunitního výcvikového programu pro odborníky 2. základní úrovně na řešení šikanování hodnotíme jako velmi užitečné a povzbudivé. Konkrétních metodických poznatků je celá řada. Budeme se je snažit využít v druhém běhu modulového kurzu na PVŠPS.

PŘÍLOHY

1. Stadia šikanování a náročnost léčby
2. Formy šikany a léčba
3. Anotace prvního vzdělávacího modulu (Základní výcvikový kurz - První pomoc při šikanování)
4. Význam kroků základního scénáře pro obyčejnou počáteční šikanu
5. Schéma Hradeckého školního programu proti šikanování
6. Puzzle - varianta: Komponenty Hradeckého školního programu proti Šikanování
 - A) Text
 - B) Obrázek
7. Programy primární a sekundární specifické prevence v ZŠ (Lucie Vacková)

PŘÍLOHA č. 1: STADIA ŠIKANOVÁNÍ A NÁROČNOST LÉČBY

Znalost a respektování stadií šikanování je pro léčbu šikany velmi důležité. S určitou dávkou zjednodušení lze říci, že čím je stadium šikany pokročilejší, tím je i diagnostika a náprava tohoto fenoménu náročnější. **Pro čtenáře, který není s tímto sociálně psychologickým pohledem na šikanu obeznámen nejdříve ve zkratce načrtnu popis stadii pro běžnou smíšenou šikanu.**

Poznámka: U psychických šikan jsou některé zvláštnosti. Princip stadií onemocnění zde zůstává nezměněn. Nicméně jejich podoba je jiná. V popředí je nepřímá a přímá verbální agrese čili psychické násilí. Často se zraňuje „jen“ slovem a izolací. Rozdíl je pouze v tom, že se nestupňuje násilí fyzické, ale psychické. Krutost psychického násilí si však v ničem nezadá s nejbrutálnější fyzickou agresí. **Dále potom v kostce vysvětlím význam stadií pro řešení šikanování.**

a) ZKRÁCENÝ POPIS STADIÍ ŠIKANOVÁNÍ (Kolář, 2011)

Šikanování je těžkou poruchou vztahů skupinového organismu, který podlehl infekci. Nákaza vztahů má svůj zákonitý vývoj. Směřuje od zárodečné podoby tzv. ostrakismu k dokonalému pátému stadiu - totalitě (Kolář, 1990, 1996, 1997, 2000..., 2011 aj.)

První stadium se v podstatě odehrává v jakékoliv skupině. Všude je někdo neoblíbený nebo nevlivný, na jehož úkor je prima si dělat „legrácky“. Pak to ale jde dál, skupina si najde jakéhosi otloukánka. Třetí stadium je už klíčové, kdy se vydělí jádro útočníků a systematicky začne šikanovat nejvhodnější oběti. Do této chvíle lze věci jasně řešit. Následně ale dojde k bodu zlomu, kdy se šikanování stane nepsaným zákonem i pro opravdu slušné děti a celé skupina se stává krutou. V pátém stadiu - totalitě - se stane šikanování skupinovým programem.

První stadium: Zrod ostrakismu

Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen skupiny necítí dobře. Je neoblíben a není uznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky apod. Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.

Druhé stadium: Fyzická agrese a přitvrzování manipulace

V zátěžových situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci sloužit jako hromosvod. Spolužáci si na nich odreagovávají nepříjemné pocity například z očekávané těžké písemné práce, z konfliktu s učitelem nebo prostě jen z toho, že chození do školy je obtěžuje. Manipulace se přitvrzuje a objevuje se zprvu ponejvíce subtilní fyzická agrese.

Třetí stadium (klíčový moment): Vytvoření jádra

Vytváří se skupina agresorů, úderné jádro. Tito šířitelé „viru“ začnou spolupracovat a systematicky, nikoliv již pouze náhodně, šikanovat nejvhodnější oběti. V počátku se stávají jejich oběťmi ti, kteří jsou už osvědčeným objektem ostrakizování. Jde o žáky, kteří jsou v hierarchii nejnižší, tedy ti „slabí“.

Čtvrté stadium: Většina přijímá normy

Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. V této době získává neformální tlak ke konformitě novou dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. U členů „virem“ přemožené skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná vůdcům. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě - aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají při tom uspokojení.

Páté stadium: Totalita neboli dokonalá šikana

Násilí jako normu přijímají všichni členové třídy. Šikanování se stává skupinovým programem. Obrazně řečeno nastává éra „vykořisťování“. Žáci jsou rozděleni na dvě sorty lidí, které jsem pro přehlednost označil jako „otrokáře“ a „otroky“. Jedni mají všechna práva, ti druzí nemají práva žádná.

b) STUPNĚ ŠIKANY SE VÁŽÍ K OBTÍŽNOSTI NÁPRAVY

Znalost vnitřního vývoje šikanování nám umožňuje respektovat stupně obtížnosti léčby, diferencovat pomoc a promyšleně volit diagnostické a terapeutické postupy. V zásadě jsou tři hlavní důvody, proč potřebujeme v praxi pracovat se základním pětistupňovým schématem:

1. Existuje zásadní rozdíl ve vyšetřování a dílčí léčbě u počátečního (tj. prvního, druhého a třetího stadia) a u pokročilého (tj. čtvrtého a pátého stadia) onemocnění skupiny. Jde o to, že u prvních tří stadií nalezneme vhodné svědky a žáky ochotné spolupracovat na změně, zatímco u čtvrtého a pátého stadia zůstáváme obvykle sami proti všem. Pro praxi první pomoci je dále důležité rozlišení dvou počátečních, tzv. rozptýlených stadií, kdy ještě ubližování slabším není řízeno, a třetího stadia, kdy již existuje skryté organizované jádro agresorů, které klade léčbě tuhý odpor. Řešení prvního a druhého stadia je nejsnadnější. V některých vhodných případech lze využít i metodu usmíření. Ve třetím stadiu, kdy se již formuje protiúdravný systém, musí mít první pomoc speciální a v nějaké míře restriktivní charakter.

2. Celková léčba skupiny, která je klíčová pro zastavení epidemie, má svoje specifika pro každé stadium. První dvě rozptýlená stadia, kde se negativní proces rodí a nemá ještě kořeny, lze často zvládnout programy osobnostní a sociální výchovy, které reflektují šikanu. Léčba třetího stadia však již vyžaduje specializovaný program proti šikaně. V případě,

že skupina onemocněla čtvrtým a pátým stadiem - normy šikanování jsou zakořeněny a protiúdržavný systém je v chodu, musíme ji nejdříve rozbít a vytvořit novou konstelaci žáků, která dává naději na úspěšnou léčbu.

3. Stadia šikany umožňují nastavit hranici možností různých odborníků kvalifikovaně pomoci. Zhruba lze říci: Odborníci prvního kontaktu zvládnou první, druhé a někdy i třetí stadium. Specialisté na šikanu jsou vybaveni na řešení třetího, ale i čtvrtého a pátého stadia. S tím, že některé komplikované případy pokročilých šikan nevyřeší ani specialisté a lze pouze mírnit škody.

PŘÍLOHA č. 2: FORMY ŠIKANY A LÉČBA

Pro toho, kdo chce pomoci při řešení šikany, je důležitá otázka forem šikanování a jejich významu pro praktickou léčbu. Hluboké mechanismy šikanování - stadia onemocnění, přítomnost závislosti mezi agresorem a obětí spolu s behaviorálním pojetím šikany jsou základem - fundamentem pro naši pomoc. Nicméně některé formy šikany mají pro léčbu nezastupitelnou úlohu a nesmíme je při diagnostice opomenout; konkrétně to jsou:

1. Základní formy šikan čili celkové vnější obrazy šikan, které mají významný vztah k léčbě.
2. Neobvyklé formy šikan, které zahrnují fyzické či sexuálně extrémně brutální násilí nebo odrážející změnu v základním schématu šikanování. Tato neobvyklost vyžaduje doladění základního postupu a někdy i jeho zásadnější změnu.

1. Co to jsou základní formy šikany?

Nejprve se podíváme na základní formy šikany. Proč jsou pro nás tolik důležité? Odpověď je prostá. Za základní formy považujeme celkový vnější obraz šikany a ten bezprostředně souvisí s léčbou. Je tedy pochopitelné, že toto téma nemůžeme opomenout. V praxi se mi osvědčilo určovat typ vnější podoby šikany z hlediska typu agrese - prostředků týrání, věku a typu školy, genderu, způsobu řízení školy, specifických vzdělávacích potřeb aktérů šikanování. Uvedenou klasifikaci naleznete v tabulce 1.

Tabulka 1: Základní formy šikany

- **Šikana podle typu agrese - prostředku týrání:** fyzická, psychická a smíšená šikana, kyberšikana - jako specifická forma psychické šikany.
- **Šikana podle věku a typu školy:** šikana mezi předškoláky, žáky prvního stupně a druhého stupně, uční, gymnasisty..., šikana mezi vysokoškoláky.
- **Šikana z genderového hlediska:** chlapecká a dívčí šikana, homofobní šikana, šikana chlapců vůči děvčatům, šikana dívek vůči chlapcům.
- **Šikana odehrávající se ve školách s různým způsobem řízení:** na jedné straně škola s demokratickým vedením a na druhé straně škola, případně výchovný ústav, kde je tvrdý hierarchicko-autoritativní systém.
- **Šikana podle speciálních vzdělávacích potřeb aktérů:** šikana neslyšících, nevidomých, tělesně postižených, mentálně retardovaných žáků apod.

O jednotlivých typech základních šikan je dobré vědět co nejvíce. Minimálně však musíme znát alespoň největší obtíže pro jejich odhalování a nápravu. Zde pro ilustraci uvedu několik příkladů takových těžkostí:

- Dívčí šikana se často odehrává v rámci blízkých, kamarádkých vztahů. Šikanované dívky bývají nezřídka na svých trýznitelkách citově závislé a považují je za své přítelkyně. Naproti tomu chlapci častěji šikanují chlapce, kteří nepatří do okruhu jejich kamarádů (Janošová, 2009). Platí zde, že pokud šikana probíhá v rámci vztahů, jež se ostatním jeví jako přátelské, odhalení jejich agresivní podstaty je pro vnějšího pozorovatele velice obtížné.

- Homofobní šikana má svůj specifický rejstřík ubližování. Je potřeba znát homofobní projevy a homofobní jazyk, jinak varovné signály nevidíme a hrajeme hru „Nevidím zlo“.
- U šikan v uzavřených zařízeních, jako jsou například učňovské internáty a zařízení ústavní výchovy pro děti a mládež dochází významněji častěji k prorůstání parastruktury násilí do oficiální pedagogické struktury a tzv. „komplot“ velké šestky (odhalení pokročilé šikany brání z rozličných důvodů a pohnutek všichni účastníci vyšetřování) dosahuje dokonalé podoby.

Nejstrašnější a nejkrutější šikany se odehrávají tam, kde je oběť nucena žít společně s agresory a kde je uplatňován tvrdý hierarchicko-autoritativní přístup, pro který je příznačná tuhá vnější kázeň. Rizikové jsou v tomto smyslu dlouhodobější pobyty mimo školu (brigády, zájezdy na hory, školy v přírodě atd.), internáty a ústavy - zejména dětské domovy, výchovné ústavy a věznice, které bezkonkurenčně vedou.

Takovýchto dílčích poznatků existuje obrovské množství. Některé lze odvodit z obecných zákonitostí, většinou je však musíme vyzískat dlouhodobou praxí.

Pro odbornou práci s formami šikanování je nutné porozumět termínu pravá a nepravá forma šikany. K tomu malá poznámka.

Pravá a nepravá klasifikace šikan

Za pravou (účelnou) klasifikaci kategorie šikany považujeme takovou klasifikaci, která má obecnější a trvalejší význam pro léčbu. Uvedené požadavky na třídění splňují základní formy šikany a formy neobvyklé, se kterými se za chvíli seznámíme.

Jako nepravé (neúčelné) formy šikany označujeme projevy, které nemají jednoznačný vztah k pomoci. Nejsou to celkové vnější obrazy a ani neodráží výraznější změnu v základním schématu šikany. Jsou to pouze izolované dílčí prvky. Patří sem jednotlivé projevy agrese: strkání,

bouchání, vrážení, tahání za vlasy, stříkání vody, házení papírků, gumiček, epizody izolace od sociální skupiny, šeptání, huhňání, urážlivé poznámky a vzkazy apod. Někdy jsou důležité a někdy ne. Mohou být pro praxi zavádějící. Rady, doporučení, opatření zaměřená na takové konkrétní projevy bez přihlídnutí k celkové diagnóze šikany častěji ublíží, než pomohou.

2. Neobvyklé formy šikany a jejich mapa

Druhý typ šikan, který je nutné při léčbě respektovat, jsem pojmenoval jako neobvyklé formy šikany. Co se skrývá za tímto názvem? Je to šikana, která nás může svou podobou šokovat a zcela vyřadit z provozu, a je to šikana, jejíž vyhrocený svéráz od nás vyžaduje úpravu základního postupu. Na to, jak je skrytý svět šikanování ve školách rozsáhlý a spletitý, není zvláštních forem šikanování zas tak moc. Nicméně v té nepřehledné změti vnějších obrazů existují některé šikany, na které si musíme dát obzvláštní pozor. A to i přesto, že podstata léčby tohoto zla vychází z vnitřních a skrytých zákonitostí, nikoli z nápadných vnějších rozdílů.

Jaké neobvyklé formy šikan skrývají překvapivé nároky na naši osobnost a vyžadují změnu vyšetřovacího postupu? Jsou to dvě skupiny šikan a následně se s nimi seznámíme.

a) Šikany krajně ohrožující potřebu bezpečí pedagoga a život oběti

První skupina zahrnuje šikany, které ohrožují syrově a nezakrytě bazální potřebu bezpečí pedagoga a útočí na jeho integritu. Většinou se jedná o *fyzicky extrémně brutální šikany*, kterých se staneme náhodnými svědky a se kterými jsme konfrontováni nenadále. Jde například o výbuch šikany, kdy žáci celé třídy, případně celé školy „lynčují“ spolužáka. Může jít, ale i o podobu *sexuálního násilí a ponižení*, která nás uvede do rozpaků a nemohoucnosti. Například jedna

učitelka otevřela dveře a uviděla stát uprostřed třídy úplně nahého čtrnáctiletého chlapce. V jiném případě se stal kantor neočekávaným svědkem deflorování žákyně jejími sexuálně ostřílenými spolužákyněmi. Ty k tomuto násilnému činu použily násadu od koštěte.

b) Šikany se změnou v základním schématu

Do druhé skupiny patří šikany s nějakou změnou v základním schématu šikanování, což vede ke komplikacím ve vyšetřování i léčbě. Prakticky jde zejména o nějakou zvláštnost u přímých a nepřímých účastníků šikany. Zahrnujeme tam však i odlišnost v organizování života ve škole a malou míru propojenosti šikany se školou.

Závěry pro praxi léčby

Obě skupiny šikan je důležité identifikovat a respektovat při léčbě. Ta první skupina, která bezprostředně ohrožuje bezpečí pedagoga a má často podobu výbuchu skupinového násilí, musí mít charakter poplachového plánu. Ta druhá nemá vyloženě charakter krizových scénářů, ale vyžadují menší či větší doladění základního postupu.

O všech z těchto šikan by se dala napsat obsáhlá stať. Každá z nich může rozvrátit naši správně nasměrovanou pomoc. Přitom se samozřejmě mohou tyto dvě skupiny doplňovat a kombinovat.

PŘÍLOHA č. 3: ANOTACE PRVNÍHO VZDĚLÁVACÍHO MODULU (ZÁKLADNÍ VÝCVIKOVÝ KURZ - PRVNÍ POMOC PŘI ŠIKANOVÁNÍ)

NOVÁ CESTA K LÉČBĚ ŠIKANY

(Modulový kurz „Sociální práce s kolektivy dětí a mládeže zasaženými šikanou“)

Obsah:

1. modul: Základní výcvikový kurz - první pomoc při šikanování
2. modul: Školní program proti šikanování
3. modul: Práce se třídou, která onemocněla počáteční podobou šikanování
4. modul: Supervizní setkání

KOSTRA PRVNÍHO VZDĚLÁVACÍHO MODULU

1. Název vzdělávací akce:

Základní výcvikový kurz - první pomoc při šikanování

(Basic trainingcourse - Firstaidagainstbullying)

2. Lektori: Dr. Michal Kolář, Mgr. Lucie Vacková

3. Hodinová dotace: 24 hod.

4. Vzdělávací cíl:

Cílem vzdělávací programu je naučit frekventanty kurzu poskytnout a ve výjimečně obtížných případech zprostředkovat účinnou a bezpečnou první pomoc při školní šikaně a kyberšikaně.

Zahrnuje to:

- a) Kompetenci kvalifikovaně posoudit indikaci šesti skupin scénářů pro řešení šikany. To znamená stanovit, co zvládne odborník prvního kontaktu (absolvent kurzu) a co již specialista, co zvládne škola sama a kdy je již nutná pomoc zvenku.

b) Praktické zvládnutí metody první pomoci pro počáteční obyčejnou šikanu a krizového scénáře (poplachového plánu) pro výbuch skupinového násilí, tzv. třídní lynč.

5. Dynamický cíl:

Vytvořit fungující skupinu s bezpečnou atmosférou.

6. Obsah akce - podrobný přehled témat výuky:

Výcvikový a prožitkový seminář je rozpracován do metodického celku, který lze v praxi užitečně použít. První část je zaměřena na přípravu frekventantů ve speciální teorii, zejména praxi v poznávání jednotlivých stadií a rozpoznání forem šikanování. V druhé části je probírána metodika první pomoci, osvětlena klasifikaci šesti scénářů a hlavní pozornost je věnována nácvikům:

- a) Jedenácti kroků při řešení obyčejné počáteční šikany. Uvedená metoda patří do skupiny scénářů, které zvládne škola sama. Jde o základní přístup, jehož zvládnutí umožní pedagogům razantně a bezpečně zastavit většinu typů šikanování. Současně jeho zvládnutí napomůže porozumět dalším variantám první pomoci.
- b) Krizového scénáře pro výbuch skupinového násilí. Základní kroky musí škola umět udělat sama, protože oběť je bezprostředně ohrožena na zdraví a později je většinou nemožné případ vyšetřit.

PRVNÍ DEN

ZAHÁJENÍ, INFORMACE O KURZU

- Informace o projektu se zaměřením na vizi koncepčního vzdělávání odborníků na řešení šikany. Seznámení s formou výuky - komunitním modelem práce. Připomenutí požadavků na udělení zápočtu.

PŘEDSTAVENÍ, ORIENTACE V KONSTELACI SKUPINY

- Účast na seminářích ke školní šikaně a kyberšikaně, znalost literatury, řešení případů šikany.
- Očekávání od semináře.

VSTUPNÍ INFORMACE O PROBLEMATICE ŠIKANOVÁNÍ

- Výskyt šikanování na českých školách.
- Je možné epidemii šikanování zastavit? Školní intervence proti šikanování v ČR a ve světě. Český školní program proti šikaně patří mezi nejúspěšnější na světě.
- Mnohostranné škody šikanování (kazuistiky).

SPECIÁLNÍ TEORIE, KTERÁ SE VZTAHUJE PŘÍMO K DIAGNOSTICE A NÁPRAVĚ ŠIKANOVÁNÍ

I. blok: Diferenciální diagnostika

Dílna: Jak rozpoznat šikanování od škádlení a příbuzných fenoménů.

Deset kritérií pro posouzení. Tabulka „hraničních kamenů“ mezi škádlením a šikanováním. Případy z praxe. Řešení konkrétních kazuistik. Hra „Nevidím zlo“ (ego – obranné mechanismy, morální vyvázanost).

Časová dotace: 2 hod.

II. blok: Tři praktické pohledy na šikanování a základní formy šikany

První dílna: Tři praktické pohledy na šikanu

1. Šikanování jako nemocné chování

Význam pro praxi

2. Šikanování jako závislost

Význam pro praxi

3. Šikanování jako těžká porucha vztahů

Význam pro praxi

Druhá dílna: Základní formy šikany. Psychická šikana, dívčí šikana, kyberšikana. Zaměřeno na kyberšikanu.

Časová dotace: 2 hod.

METODIKA A NÁCVIK PRVNÍ POMOCI PRO POČÁTEČNÍ STADIA ŠIKANOVÁNÍ

III. blok: Metodika první pomoci, 1. část nácviku základního scénáře pro počáteční šikanu s běžnou formou

Metodika

Tři kroky kvalifikované léčby

Diagnóza - dvě základní kritéria (důraz na neobvyklé formy šikany)

Šest skupin scénářů

Pádné důvody vyšetřování, odhad závažnosti (stadium, forma)

Popis kroků základního scénáře pro počáteční obyčejnou šikanu

(strategie a taktika vyšetřování šikanování, dvě metody nápravy při první pomoci)

Nácvik 11 kroků základního scénáře (1. část) - Modelové řešení případu školní šikany a kyberšikany

Časová dotace: 2 hod.

IV. blok: 2. část nácviku základního scénáře pro počáteční šikanu s běžnou formou - Modelové řešení případu školní šikany a kyberšikany

Nácvik 11. kroků základního scénáře (2. část)

Časová dotace: 2 hod.

ZÁVĚR - hra, reflexe

DRUHÝ DEN

ZAHÁJENÍ, NABÍDKA REFLEXE PRVNÍHO DNE

NÁCVIK PRVNÍ POMOCI PRO POČÁTEČNÍ STADIA ŠIKANY

I. blok:

a) Dokončení nácviku řešení konkrétního případu

b) Rozdíl řešení počáteční a pokročilé šikany

- Diagnostika, strategie, taktika, náprava
- Srovnání na úrovni jedenáctikrokového scénáře

Časová dotace: 1 hod.

SPECIÁLNÍ TEORIE, KTERÁ SE VZTAHUJE PŘÍMO K DIAGNOSTICE A NÁPRAVĚ ŠIKANOVÁNÍ

II. blok (přednáška, diskuse): Zakrývající a protiúzdavný systém

1. Základní varianta

Význam pro praxi

2. Rozšířená varianta

Význam pro praxi

Časová dotace: 1 hod.

METODIKA A NÁCVIK SCÉNÁŘE PRO POKROČILOU NEOBVYKLOU FORMU ŠIKANY - VÝBUCH SKUPINOVÉHO NÁSILÍ, TZV. ŠKOLNÍ LYNČ

III. blok:

a) Metodika neobvyklých forem šikany, se zaměřením na výbuch skupinového násilí

b) Nácvik krizového scénáře pro školní lynč

Časová dotace: 2 hod.

SUPERVIZE

IV. blok:

a) Malý test zvládnutí první pomoci - Posouzení účinnosti a bezpečnosti konkrétního metodického postupu (verze 1 a 2)

b) Nejčastější omyly pedagogů a dalších odborníků, mýty o šikaně

Časová dotace: 2 hod.

ZÁVĚR

Hra

Domácí úkol - vysledovat přímé a nepřímé signály šikanování u dětí a mládeže, připravit kazuistiky do případové skupiny

Reflexe

TŘETÍ DEN

ZAHÁJENÍ, DOMÁCÍ ÚKOLY

FILOZOFIE LÉČBY

I. blok (workshop): Kořeny, příčiny, podmínky šikanování

Co to je za tajemné síly, které proměňují slušného žáka v brutálního sadistu?

Časová dotace: 2 hod.

SUPERVIZE

II. blok: Práce s filmem

Supervize - Estonský film Klass - Třída

Reflexe filmu se zaměřením na chyby pedagogů a rodičů

Téma: a) Největší omyly při řešení šikan

b) Mýty o šikaně

Časová dotace: 3 - 4 hod.

III. blok: Případová skupina s Bálintovskou strukturou

(další verze supervize - řešení případů v pěti skupinách)

Časová dotace: 2 hod.

IV. blok (přednáška): Doplnující informace (podle zájmu frekventantů)

a) Legislativa u školní šikany a kyberšikany

b) Šikana učitelů

c) Šikana v mateřské škole

Časová dotace: 1 hod.

ZÁVĚR - hra, reflexe

Další důležitá témata (lze zařadit do rozšířeného základního výcvikového kurzu nebo do dalších modulů)

- **Rizikové fenomény na internetu**

Součástí vzdělávacího bloku je promítnutí filmu NET STORY, příběhy z internetu (2012). V pěti příbězích jsou zpracovány skutečné případy kyberšikany a školní šikany, šikany učitelů, kybergroomingu a zneužití osobních a citlivých údajů. Reflexe studentů je směřována hlavně ke kyberšikaně žáků a učitelů. Na praktických případech vysvětlena provázanost rizikových fenoménů (sexting, happy slapping apod.) s kyberšikanou.

- **Modelování ostrakismu (projevy izolace, nepřímá psychické agrese apod.)**

1) Charismatický vůdce spustí ostrakismus

- a) Zapojení oběti do kolečka
- b) Zapojení oběti do života skupiny

2) Hra na cizince, bezdomovce

Užitek: Porozumění na „vlastní kůži“, jaké to asi je být ostrakizován. Přínos pro motivaci frekventanta a jeho schopnost diagnostikovat počáteční stadium šikany.

- **Rozpoznání stadií šikany v praxi (workshop, praktické příklady)**

- a) Ukazatele při rozhovorech
- b) Fakta poukazující na stupeň pokročilosti šikany

- **Stanovení základní diagnózy šikany (workshop)**

Dvě základní a doplňující kriteria

- **Znaky a symptomy traumatu u dětí**

- a) Rozpoznání symptomů traumatu u dětí školního věku
- b) Rozpoznání symptomů traumatu během dospívání
- c) Skupiny druhotných příznaků traumatu

- **Neverbální techniky a výslechové praktiky**

- **Známky pravdomluvnosti (14 hodnotných kriterií)**

- **Hlavní nástroj pomoci - naše osobnost (workshop - motivy k pomáhání bližním)**

PŘÍLOHA č. 4: VÝZNAM KROKŮ ZÁKLADNÍHO SCÉNÁŘE PRO OBYČEJNOU POČÁTEČNÍ ŠIKANU

Vstupní informace

Při poskytování první pomoci u počáteční šikany, která má běžnou podobu, pracuji se třemi typy scénářů. Ty se liší podle strategie vyšetřování. Uvedené metody mají široké využití, protože obyčejných počátečních šikan je samozřejmě nejvíce a tvoří obrovské podhoubí pro rozbušení pokročilých a neobvyklých šikan. Z tohoto důvodu by měli všichni odborníci prvního kontaktu umět s těmito metodami pracovat.

V prvé řadě vás seznámím se základním scénářem, který je univerzální. Platí pro velké i malé děti a pro různé typy škol. Když mu porozumíte, můžete ho v konkrétních případech doladit podle diagnostické situace a zvolit nejvhodnější strategii vyšetřování.

Hlavní rysy scénáře

Jak lze základní metodu první skupiny charakterizovat? Jde o alternativní scénář pro počáteční a obvyklou formu šikany, který pracuje s vnější a lokální strategií vyšetřování, jeho taktika odhalování pravdy je spíše měkčí a odborně méně náročná. Při nápravě se využívají dvě odlišné metody nápravy - metoda vnějšího nátlaku a metoda usmíření.

Co myslíme alternativním scénářem? Je to metoda, v níž se na podkladě průběžné diagnostiky rozhodujeme pro volbu z více variant a kroků. Strategie vnější a lokální znamená to, že zmapujeme symptomy a vnější obraz šikany a nemluvíme se všemi žáky, ale pouze s vybranými vhodnými svědky. Tato strategie vyšetřování je nejméně časově náročná, ale vysoce účinná. (Existuje ještě strategie vnější a globální nebo vnitřní a globální, podrobněji viz podkapitolu Strategie vyšetřování.) Taktika je alternativní a pružná. Nevyužívá náročnější neverbální techniky a výslechové praktiky, pracuje s překvapením a skrytostí.

Ten, kdo chce základní postup řešení bezpečně využít, mu musí porozumět. Měl by si být vědom, že každý krok má svůj smysl a praktické i teoretické zdůvodnění. Řešení šikany bychom mohli nazvat

„pedagogickou chirurgií“. Ani zde nesmíme podcenit sebemenší detail. Jakmile uděláme chybu, hrozí vážné nebezpečí a poškození oběti. Všechny kroky musí být promyšlené, co nejvíce dopředu jako v dobré šachové partii. Zejména v taktice se musí počítat s alternativními postupy. Obrazně řečeno nemůžeme operovat apendix skrz mozek. Takovému bizarnímu zákroku odpovídá například snaha vyšetřovat údajné agresory hned na počátku a ještě k tomu před třídou. Lze říci, že metodická kamufláž se dá většinou zpětně odhalit, neboť účinnost zákroku má svoje pevné zákonitosti.

Nejdříve vyjmenuji sled kroků základního a alternativního postupu a následně popíši jejich význam (viz schéma 1).

Schéma 1: Základní scénář pro počáteční šikanu s běžnou formou

1. Odhad závažnosti onemocnění skupiny a stanovení formy šikany
2. Rozhovor s informátory a oběťmi
3. Nalezení vhodných svědků
4. Individuální rozhovory se svědky
5. Ochrana oběti
6. Zpřesněná diagnóza a volba ze dvou typů rozhovoru
 - a) Rozhovor s oběťmi a rozhovor s agresory (směřování k metodě usmíření)
 - b) Rozhovor s agresory (směřování k metodě vnějšího nátlaku)
7. Realizace vhodné metody
 - a) Metoda usmíření
 - b) Metoda vnějšího nátlaku (výchovný pohovor nebo výchovná komise)
8. Třídní hodina
 - a) Efekt metody usmíření
 - b) Oznámení potrestání agresorů
9. Rozhovor s rodiči oběti
10. Třídní schůzka
11. Práce s celou třídou

1. Odhad závažnosti onemocnění skupiny a stanovení formy šikany

Prvotním úkolem je odhadnout jako u všech ostatních scénářů, jak je šikanování - nemoc vztahů ve skupině - rozvinuto a jakou má formu. Naplňujeme ho především prostřednictvím rozhovoru s informátory a oběťmi, někdy i svědky (připomeňte si tabulku 11 Orientační ukazatelé pro rozlišení počáteční a pokročilé šikany).

Aby metoda byla vhodná, je nutné, aby se jednalo o obyčejnou počáteční šikanu. Tedy o šikanu, která je v 1., 2. nebo 3. stadiu a její forma je obvyklá, nevyžaduje tudíž doladění či výraznější změnu postupu. V jiném případě metodu nemůžeme použít. Pro její fungování je potřeba rovněž naše znalost zvláštností přítomných základních forem šikany. Například tradiční psychická, dívčí šikana a kyberšikana od nás vyžaduje speciální znalosti pro diagnostiku, zejména taktiku a nápravu šikany.

2. Rozhovor s informátory a oběťmi

Prakticky začínáme rozhovorem s informátory a oběťmi o vnějším obrazu šikanování. V případě, že hovoříme s těmi, kteří na šikanování upozornili, například s jiným pedagogem, odvážným kamarádem nebo rodičem jednoho z týraných žáků, následují ihned rozhovory s oběťmi. Samozřejmě se stává, že varovné signály zachytí ten, kdo šikanu řeší - samotný třídní učitel nebo školní metodik prevence či výchovný poradce. Potom často rozhovor s informátory odpadá. Nicméně vždy může být užitečné konzultovat své podezření s dalšími učiteli.

S informací o šikaně přicházejí často do školy rodiče. Pedagogové by neměli jejich výpověď zpochybňovat, reagovat obranně (říkat, že to není možné) a vyjadřovat nedůvěru. Škola by měla být na podobné situace připravena, vědět tedy, jak situaci řešit. Prakticky to znamená domluvit se s rodiči na spolupráci, na způsobu ochrany dítěte, ubezpečit je, že pomůžeme a naznačit příští kroky.

Při rozhovoru s obětí je důležité, aby o tom nevěděli ostatní žáci. Je potřeba ji ochránit před možnou pomstou agresorů a nebezpečím odmítnutí třídou jako bonzáka.

3. Nalezení vhodných svědků

Ve spolupráci s informátory a oběťmi vytipujeme členy skupiny, kteří budou pravdivě vypovídat. Nalézt vhodné svědky u počátečních šikan, zvláště u dětí, není obtížné. V podstatě jde o to, abychom vybrali žáky, kteří s obětí sympatizují, kamarádí s ní, nebo ji alespoň neodmítají, žáky nezávislé na agresorech, kteří nepřijímají normy šikanování. Doporučení, které se objevuje v některých publikacích, že učitel má za svědky vybírat slušné žáky, kteří se dobře učí, je zcela zavádějící.

4. Rozhovory se svědky

Když máme vhodné svědky, tak většinou postačí, když s nimi mluvíme jednotlivě. Důležité je, abychom rozhovory zorganizovali tak, aby o nich druzí nevěděli. Můžeme s nimi mluvit např. po vyučování. Bezpečnost svědků si ještě ověřuji v rozhovoru, a když zjistím, že by ohrozili vyšetřování, tak s nimi o šikanování nemluví. Jestliže zvolíme vhodnou taktiku, dostaneme odpovědi na všechny důležité otázky a dozvíme se, co, kdy, kde a jak se stalo. Vyskytnou-li se těžkosti, lze uskutečnit doplňující a zpřesňující rozhovory nebo konfrontaci dvou svědků. To se však dělá většinou až u pokročilých šikan. Vážnou chybou (vedoucí k ohrožení vyšetřování) je společné vyšetřování svědků a agresorů. Za zásadní chybu považuji konfrontaci obětí a agresorů.

5. Ochrana oběti

Šikanované dítě je třeba chránit do doby, než se vše vyřeší. Zajistit zvýšený dozor, zorganizovat bezpečné příchody a odchody dítěte ze školy. V závažném případě je třeba oběť chránit před agresory i tím, že zůstane doma.

6. Zpřesněná diagnóza a volba ze dvou typů rozhovorů

- a) Rozhovor s oběťmi a rozhovor s agresory (směřování k metodě usmíření)**
- b) Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi (směřování k metodě vnějšího nátlaku)**

Na podkladě prvních čtyř kroků jsme provedli diagnózu závažnosti a formy šikany.

a) V případě, že se jedná o první dvě stadia a násilí nemělo vážnou podobu, potom uvažujeme o možnosti aplikace metody usmíření. V tomto případě znovu mluvíme s oběťmi a agresory a posuzujeme, zda je tato metoda v konkrétním případě vhodná (podrobněji viz metoda usmíření).

b) V jiných případech následuje rozhovor s agresory. Ten je vždy až posledním krokem ve vyšetřování. Pokud na něj nebudeme dobře připraveni, jen ztratíme čas. Dokud neznáme vnější obraz šikanování a nemáme shromážděné důkazy, nemá smysl s agresory mluvit. Všecko zaprou a podezření vyvrátí nebo zpochybní. Hlavně však dostanou echo, že někdo „bonzoval“, což vede k „zametení stop“, a je reálné nebezpečí, že se agresori pomstí podezřelým z „bonzování“. Hlavní význam rozhovoru spočívá v paralyzování jejich agrese vůči bližním! To znamená, že setkání slouží k tomu, abychom agresory okamžitě zastavili a ochránili oběti, ale i je samé před následky jejich činů. Většinou se dá použít princip „přitlačení ke zdi“. Například je upozorníme, že při jakémkoliv náznaku šikanování bude jejich potrestání přísnější, případně to bude ohlášeno policii apod. Zároveň zdůrazníme, že k jejich snaze napravit situaci bude přihlédnuto při řešení jejich chování.

Důvodem rozhovoru s agresory bývá i předjímání komplikací s rodiči, kdy potřebujeme pádné důkazy. Obvykle je vhodné, aby útočníci svoji výpověď napsali a podepsali. Někdy lze tento krok vynechat a rovnou svolat výchovný pohovor či výchovnou komisi. Například, když se podaří šikanování rychle vyšetřit a bezprostředně domluvit setkání s rodiči útočnicků.

7. Realizace vhodné metody

a) Metoda usmíření

b) Metoda vnějšího nátlaku

V případě vhodnosti uplatníme metodu usmíření. Indikační kritéria naleznete v podkapitole Metoda usmíření.

V ostatních situacích použijeme nejpřístupnější způsob zastavení šikany, kterým je tzv. metoda vnějšího nátlaku, tedy výchovná komise. V rámci společného setkání pedagogů a žáka-agresora i jeho rodičů se rozhoduje o výchovných opatřeních.

Užitečná je promyšlená struktura programu a práce se skupinovou dynamikou (podrobněji viz podkapitola Metoda vnějšího nátlaku).

8. Třídní hodina

a) Efekt metody usmíření

b) Oznámení o potrestání útočníků

Při využití metody usmíření uděláme na závěr třídní setkání k posouzení společného úsilí.

Při realizaci metody vnějšího nátlaku je nutné informovat celou třídu o potrestání agresorů.

9. Rozhovor s rodiči oběti

Důležité je individuální setkání s rodiči oběti. U počáteční šikany, která se dá často vyšetřit během jednoho nebo dvou dnů, obvykle proběhne až po jejím vyšetření. Úkolem je rodiče informovat o zjištěních a závěrech školy a domluvit se na dalších opatřeních.

Je-li třeba, může proběhnout spolupráce s rodiči oběti již na úrovni informátorů (pokud nepřišli sami), případně na úrovni ochrany oběti.

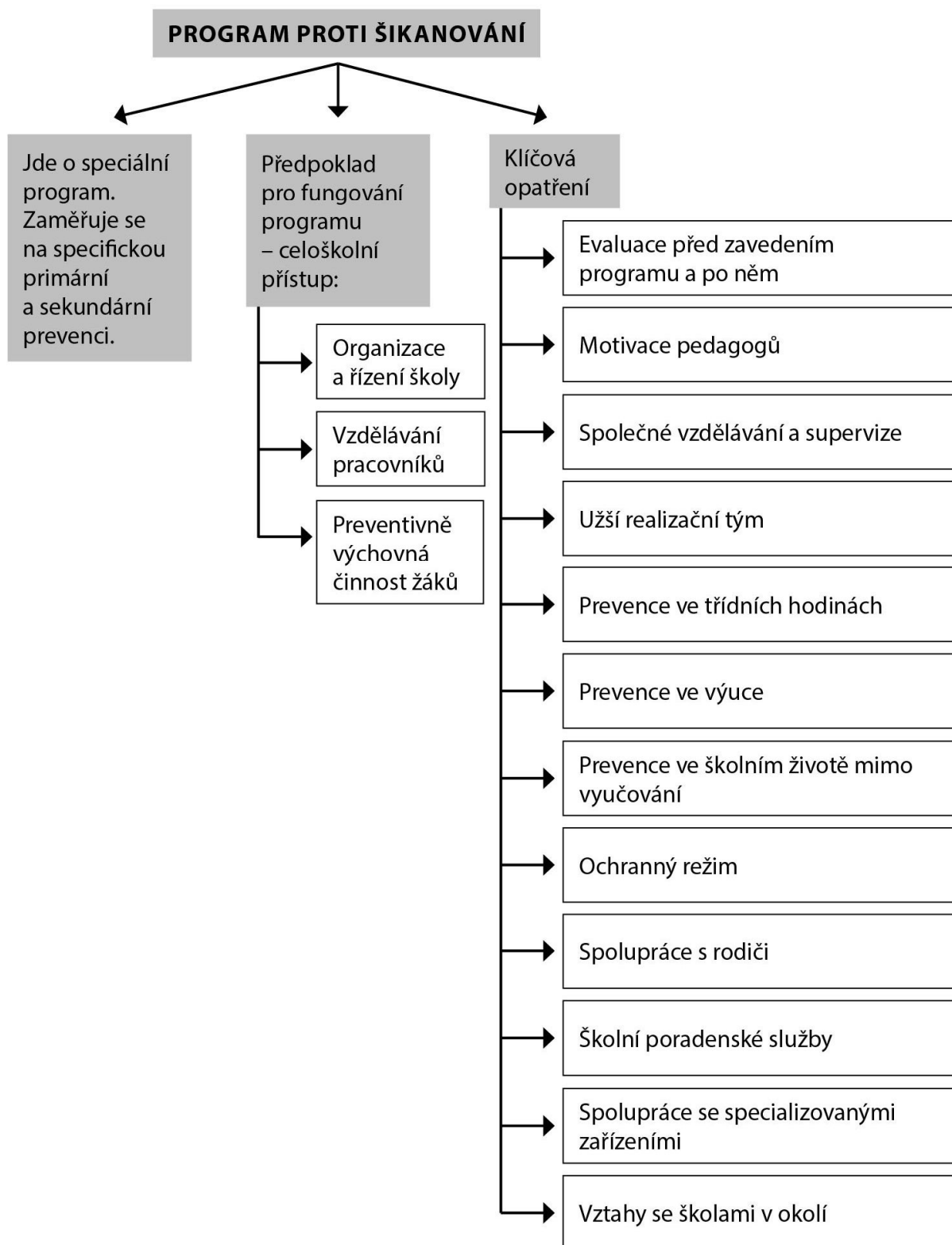
10. Třídní schůzka

Ve všech případech je potřeba informovat rodiče, že ve třídě byla šikana, kterou škola řešila. U metody usmíření zpravidla stačí podat informaci na pravidelné schůzce u pokročilé šikany je na místě svolat schůzku mimořádnou.

11. Práce s celou třídou

Po vyšetření šikany a potrestání viníků je třeba pracovat s celou třídou. Šikana není chřipková epidemie, která po čase ustoupí, šikana je problém trvalý, a proto je třeba s ní tak zacházet. Nejlepší prevencí je budovat trvale a systematicky kamarádké a bezpečné vztahy v celé třídě. Máme-li možnost, využijeme ke změně vztahů ve třídě spolupráci s profesionály z některých servisních zařízení (Středisko výchovné péče, pedagogicko - psychologická poradna, OS Společenství proti šikaně apod.)

PŘÍLOHA č. 5: Schéma Hradeckého školního programu proti šikanování (Kolář, 2003)

PŘÍLOHA č. 6A: PUZZLE

Autorka: Milena Mikulková

Varianta: „Komponenty českého školního programu proti šikanování“

Vstupní informace: Český školní program proti šikanování je speciální, celoškolní a stojí na třinácti klíčových komponentách. Jeho autor M. Kolář (2003) se opíral při jeho tvorbě především o teorii a metodiku, která je zpracována v knize Bolest šikanování

Cíl: zdůraznění vzájemné provázanosti, komplementarity prvků celku

Pomůcky:

1. sada: dílky puzzle s označením jednotlivých komponent, evaluace = rámeček (viz následující obrázek)

- Zmapování situace a motivování pedagogů
- Společný postup při řešení šikanování
- Užší realizační tým
- Ochranný režim
- Společné vzdělávání a supervize
- Spolupráce se servisními zařízeními
- Školní poradenské služby
- Prevence ve třídnických hodinách
- Prevence ve výuce
- Prevence ve školním životě mimo vyučování
- Spolupráce s rodiči
- Vztahy s okolními školami
- Evaluace

2. sada:

- prázdné černé dílky puzzle - totožné
- tabule
- barevné samolepící štítky

Doba: 50-60 min

Cílová skupina: pedagogové

Instrukce:

- 1) Z dílků skládky poskládejte obraz účinného programu proti šikanování.
- 2) Každý dále obdrží 5 barevných štítků. Vaším úkolem je nyní vyjádřit míru potřeby daného prvku speciálního programu proti šikanování. Označte ty nejdůležitější (z Vašeho pohledu) nalepením barevných lepítek. Pro zdůraznění absolutní nezbytnosti daného prvku můžete pouze jedenkrát na jeden prvek umístit maximálně 2 lepítka, ostatní rozdělte na další prvky.

Další blok je vhodný realizovat po přestávce, kdy lektor neoznačené prvky puzzle nahradí a překryje totožnými černými dílky. Po přestávce pokračuje v technice dále.

- 3) Na základě vašeho hodnocení se jevíly některé prvky programu méně důležité či úplně zbytečné. Pokuste se vzpomenout, které prvky na tabuli chybí.
- 4) Jak se může projevit nepřítomnost daných prvků programu v jeho efektivitě?
- 5) Jak jsou jednotlivé prvky a jejich provázanost zajištěna ve vaší škole?

Diskuse:

Podle jakých kritérií jste volili důležité a nezbytné prvky? Jak jste vnímali „černé díry“ v programu? Jaké pocity vyvolávaly? Které prvky jsou voleny nejčastěji, které naopak jsou bez povšimnutí? Jak se to může projevit v životě školy, v problematice šikanování? Jak docílit vyváženosti a komplexního přístupu při realizaci speciálního programu proti šikanování?

Doporučená literatura:

- KOLÁŘ, M. Specifický program proti šikanování a násilí ve školách a školských zařízeních. Praha: MŠMT ČR, 2003.
- KOLÁŘ, M. Školní násilí a šikanování. Ostrava: CIT, Ostravská univerzita, 2005.

PŘÍLOHA č. 6B - obrázek:

PŘÍLOHA č. 7: PROGRAMY SEKUNDÁRNÍ SPECIFICKÉ PREVENCE ŠIKANY NA ZŠ

Autorka: Lucie Vacková

Zkušenosti z praxe v o. s. PROSPE mne přivedly na myšlenku využít intenzivněji potenciálu studentů PVŠPS, zejména jejich schopnosti formující se v přirozenosti každodenního společenství, trvale se vyrovnávajícího s různorodostí lidských bytostí. Osobnostní stabilita, autenticita, respekt k jedinečnosti druhého, odpovědnost vůči celku skupiny i vůči stanoveným cílům náleží k hlavním devizám, potřebným pro práci nejen s jakoukoli skupinou, ale dle mého názoru s dětskou skupinou obzvláště. S trvalým vědomím, že učitele, rodiče, školu ani společnost nelze od sebe oddělovat. Přesah k celku je třeba mít vždy na zřeteli.

K tomuto holistickému přístupu lze však člověka vychovávat jen postupně, není možné předat mu jej v podobě balíku vědomostí. Provázanost s časem, osobním zráním, získanou - často i bolestnou zkušeností - schopností kritické sebereflexe a supervizní podporou je zřejmá. Praxe, poskytující odborné vedení a lidskou spoluúčast na věci samé, je dle mého názoru takovouto možností.

Programy sekundární specifické prevence šikany byly před dvěma lety dohodnuty mezi PVŠPS a jednou ZŠ v Praze. Pod mým vedením je absolvovalo několik studentů sociální práce a psychologie. Zakázka školy zněla: proměnit klima ve třídách, kde se objevila ostrakizace a zároveň záškoláctví, či prvky vyhroceného vzdoru vůči učitelům, které zásadním způsobem ovlivňovaly třídní atmosféru a ztěžovaly průběh vyučování. Cestou k této proměně se nám stal interaktivní komunitní herní program, který jsme „ušili“ daným třídám na míru.

K jeho specialitám náležela tvorba vzájemného respektujícího se účastenství mezi třídní učitelkou (TU) a týmem lektorů prevence. Spočívala v zasílání písemných příprav TU před každým setkáním, osobních konzultacích s TU před a po uskutečněném programu, dále pak i v zasílání podrobných hodnotících zpráv z dílčích setkání.

Cílem konzultací s TU před jednotlivými programy bylo poskytnutí informací o aktuálním stavu či případných změnách v kolektivu. Konzultace učiněné bezprostředně po setkáních byly důležité jednak pro zreflektování učiněných kroků během aktivit, zároveň i pro vyjasnění si osobních postřehů, odlišných stanovisek a případných nedorozumění. Je na místě uvést, že po každém programu a konzultaci s TU vždy následovala týmová intervize, při níž studenti reflektovali vlastní prožívání (myšlení, vnímání, cítění, intuici), kvalitu týmové spolupráce, třídní atmosféru a další podstatné vyvstávající fenomény.

Spolupráci s třídními učitelkami během našich pravidelných setkávání považuji za velmi dobrou. Stejně tak i kooperaci s užším vedením školy, především s metodičkou prevence a výchovným poradcem, s nimiž jsme problémy průběžně konzultovali. Tento přístup nahlížím jako zásadní, neboť napomohl uskutečnit požadovanou změnu. Dle mého názoru nelze proměnit vztahy v třídním společenství, aniž by se to nějakým způsobem neodrazilo na personálních či principiálních komponentách školy včetně výchovného přístupu rodičů k dětem.

Studenti se díky této praxi mohli tváří v tvář setkat s reálnými strastmi učitelů a žáků. Na vlastní kůži zažili, jak je obtížné oslovit a zaujmout jedince, kteří projevují o školu minimální zájem. Kolik interpersonálních konfliktů je s tím spojeno. Počínaje spoluprací - mnohdy spíše nespoluprací - s rodiči, konče vymezováním se TU vůči tlaku učitelského sboru při vedení problematické třídy.

Myslím, že studenti také pochopili, jak je těžké pracovat se skupinou, s odmítavým postojem vůči autoritám. Uvědomili si náročnost a odpovědnost postupů při šetření dívčí i chlapecké šikany byť jen v počátečních stadiích, které proto, aby mohly být úspěšné, musí rezonovat s celkem života třídního i školního společenství, respektive musí i do určité míry reflektovat individuální historii a osobnost žáků, s hlavním zřetelem na dynamické pole třídní skupiny, klima a hodnotové nastavení školy.

Na závěr bych chtěla položit otázku čtenářům těchto skript, mezi nimiž, jak alespoň doufám, nebudou pouze špičkoví odborníci na šikanu, ale i pedagogické týmy všech úrovní vzdělávání včetně zainteresovaných studentů společenských oborů:

Podaří se nám společnými silami proměnit stávající situaci nárůstu šikany ve školách? Nalezneme školy ochotné aktivně spolupracovat, ochotné k pružné sebereflexi a proměně? Překročíme bludný kruh oborové roztržitosti a vzájemné nedůvěry?

LITERATURA

Farrington, D. P., Tofi, M. M. (2010). *School-based programs to reduce bullying and victimization*. Cambell Systematic Reviews, 8.

Field, E. (2007). *Bullyblocking. Six secrets to help children deal with easing and bullying*. Australia and New Zealand: Finch Publishing.

Field, E. (2009). *Jak se bránit šikaně*. Praha: Euromedia Group.

Hanewinkel, R., Knaack, R. (1997). *Mobbing: Gewaltprävention in Schule in Schleswig-Holstein*. Report. Landesinstitut Schleswig-Holstein für Praxis und Theorie der Schule.

Charvát, M., Juristova, L., Miovský, M. (2012). *Čtyřúrovňový model kvalifikačních stupňů pro pracovníky v primární prevenci rizikového chování ve školství*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 1. lékařská fakulta, Klinika Adiktologie 1. LF a VFN v Praze.

Kalina, K. (2008). *Terapeutická komunita*. Praha: Grada.

Kolář, M. (1990). *Fenomén šikanování u dětí a mládeže*. Praha: Metodický materiál PPPM UZ s.p. IPS, 8.

Kolář, M. (1996). Vnitřní stadia šikanování. Znalost přeměny zdravé skupiny v nemocnou jako metodický předpoklad prevence. *Mládež a společnost*, 2, 3-15.

Kolář, M. (2000, 1997). *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál.

Kolář, M. (2003). *Specifický program proti šikanování a násilí ve školách a školských zařízeních*. Praha: MŠMT ČR.

Kolář, M. (2003). Geniální omyly profesora Olweuse. *Učitelství listy 4* (11) 10-12.

Kolář, M. (Ed.) (2004) Školní šikanování. *Sborník z první celostátní Konference konané v Olomouci na PdF UP 30. 3. 2004*. Praha: Společenství proti šikaně. 10-12.

Kolář, M. (2004). Proč je Říčanův postup vyšetřování chybný? *Učitelství listy 4* (12), 17-18.

Kolář, M. (2005). Kritika Říčanova postupu při vyšetřování šikanování. (Odpověď na článek profesora Říčana v UL 8/2005). *Učitelství noviny 4* (13), 14-15.

- Kolář, M. (2005). *Školní násilí a šikanování*. Ostrava: CIT, Ostravská univerzita.
- Kolář, M. (2005, 2001). *Bolest šikanování*. Praha: Portál.
- Kolář, M. (2005). *Školní násilí a šikanování*. Ostrava: CIT, Ostravská univerzita.
- Kolář, M. (2006). Jak na šikanu? *Psychologie dnes* 2 (12), 16-18.
- Kolář, M. (2007). Český školský program proti šikanování. Perspektivy. In: *Sociální prevence*. Bratislava: Národné osvetové centrum.
- Kolář, M. (2008). *Vzdělávání v projektu Minimalizace šikany* (nezveřejněno).
- Kolář, M. (2009). Skrytá podstata Hradeckého školního programu proti šikanování. In: Phillipová, L., Janošová, P. (Eds.) *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém*. Sborník příspěvků konference v Praze 19. 3. 2009. Praha: Tribun EU.
- Kolář, M. (2009). Intervenční programy proti školnímu šikanování v zahraničí a ČR. In: *Prevence násilí mezi dětmi*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference v Brně 23.1. 2009. Brno: Dialog.
- Kolář, M. (2010). *Bolest kyberšikany*. Informační bulletin 1. Úřad pro ochranu osobních údajů.
- Kolář, M. (2011). *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál.
- Kolář, M. (2012). *Net story: Příběhy ze světa internetu*. Praha: NCBI.
- Kolektiv autorů (2008). *Minimalizace šikany - shrnutí pilotního projektu 2005-2007*. Kladno: AISIS.
- Kratochvíl, S. (1979). *Terapeutická komunita*. Praha: Academia.
- Metodický pokyn k řešení šikanování na školách a školských zařízeních*, č. j. MSMT-22294/2013-1.
- Mikulková, M. (2007). *Puzzle, varianta: Komponenty českého školního programu proti šikanování*. Nezveřejněno.
- Miovský, M., Skácelová, L., Zapletalová, J., Novák, P. (Eds.) (2010). *Primární prevence rizikového chování ve školství*. Praha: Sdružení SCAN, Univerzita Karlova v Praze & Togga.

Philippová, L., Janošová, P. (Eds.) (2009). Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém. *Sborník příspěvků z konference konané 19. 3. 2009 v Praze*. Brno: Tribun EU.

Olweus, D. (2001). *Olweus' coreprogram against bullying and antisocial behavior: A teacher handbook*. Research Center For Healthpromotion (Hemil Center). Bergen: University of Bergen.

Olweus, D., Limber, S. (1999). *Blue prints for violence prevention: Bullying Prevention Program*. Boulder: Institute of Behavioral Science, University of Colorado.

Olweus, D. (1993). *Bullying at school. What we know and what we can do*. Cambridge: Blackwell.

Rogers, C. R. (1998). *Způsob bytí*. Praha: Portál.

Říčan, P. (1995). *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál.

Vitoušová, P. (1996). *Kursy o šikaně pro pedagogy*. Zpravodaj Bílého kruhu bezpečí č. 4.

Seznam internetových zdrojů

National School Safety Center. [cit. 27. 6. 1999] Dostupný z <http://www.nssc1.org/reporter/checklis.html>

Pražská vysoká škola psychosociálních studií
Praha, 2013

ISBN 978-80-904748-2-6